

ישיבות תיכוניות חרדיות תיאור וניתוח מצב

עמירם גונן, בצלאל כהן, בניהו טבילה, אליעזר הירון

חברי הוועד המנהל מכון ירושלים למחקרי מדיניות

דן הלפרין, יו"ר

אורה אחימאיר

אברהם אשרי

דוד ברודט

פרופ' חנוך גוטפרוינד

רענן דינור

ד"ר אריאל הלפרין

רות חשין

סלי מרידור

ענת צור

גיל ריבוש

ד"ר אהוד שפירא

ליאור שילת, מנכ"ל

מכון ירושלים
למחקרי מדיניות
FOR POLICY
RESEARCH
معهد القدس
لمبحث السياسات

המרכז לחקר החברה החרדית

מחקרים על הישיבות התיכוניות החרדיות

ישיבות תיכוניות חרדיות תיאור וניתוח מצב

עמירם גונן, בצלאל כהן, בניהו טבילה, אליעזר הירון

ירושלים, תשע"ח 2018

מחקרי מכון ירושלים למחקרי מדיניות – מספר 472

המרכז לחקר החברה החרדית

ישיבות תיכוניות חרדיות

תיאור וניתוח מצב

עמירם גוּן, בצלאל כהן, בניהו טבילה, אליעזר היין

המחקר נתמך על-ידי-UJA הפדרציה היהודית של ניו-יורק

© 2018, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

בית חי אלישר

רח' רד"ק 20, ירושלים 9218604

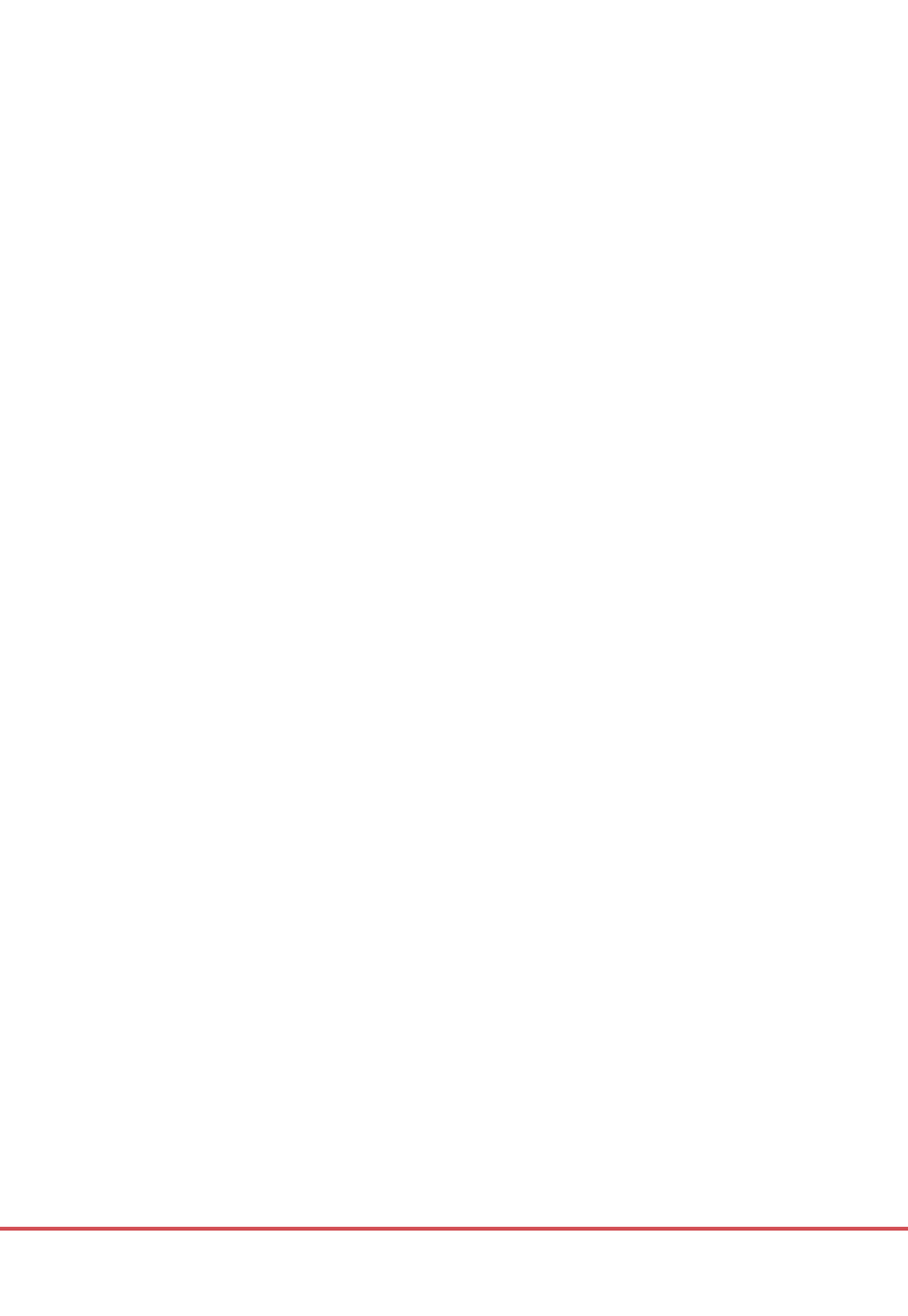
<http://www.jerusalemstitute.org.il>

<http://www.en.jerusalemstitute.org.il>

mail: machon@jerusalemstitute.org.il-E

תוכן העניינים

5.....	תקציר
7.....	מבוא
11.....	פרק ראשון: החינוך החרדי לגילאי התיכון
17.....	פרק שני: הישיבות הקטנות
21.....	פרק שלישי: תיאור מפורט של ישיבות תיכוניות חרדיות
31.....	פרק רביעי: סיכום וניתוח נתונים על הישיבות התיכוניות החרדיות
37.....	פרק חמישי: הסתייגות וחסמים בחברה החרדית
49.....	פרק שישי: מאפייני הביקוש לישיבות התיכוניות החרדיות
53.....	סיכום
57.....	מקורות

יעד מצומצם מן השוליים המבוססים "המודרניים" של החברה החרדית.

הישיבות התיכוניות החרדיות מתחלקות על פי קהלי היעד שלהן. הסוג האחד מקובל על משפחות מן הזרם המרכזי של החברה החרדית, אשר אינן מתעלמות מן התהליכים החדשים הפוקדים את החברה החרדית, כמו כניסה לשוק העבודה, רכישת הנכרה טכנולוגית גבוהה והשכלה אקדמית. בישיבות אלו טמון פוטנציאל להסרת החסמים הקשורים בידע ובהרגלי למידה המקשים על סטודנטים חרדים (גברים) להתמודד עם אתגרים לימודיים במוסדות להשכלה גבוהה. הסוג השני של ישיבות תיכוניות חרדיות פונה אל כמה קהלי-יעד שבשולי החברה החרדית: בנים של בעלי-יתר שובה, תלמידים הנתונים בסכנת נשירה מן הזרם המרכזי, וילדים של משפחות מסורתיות הבוחרות לחנך את בניהן במוסדות חרדים המכונים בעגה החרדית 'מוסדות-קירוב' – המתמקדים ברובם בהכשרה מקצועית ואינם מכוונים להמשך לימודים בישיבות חרדיות גדולות או במוסדות להשכלה גבוהה.

המחקר מצביע על העמדה הרבנית המורכבת ביחס ללימודים כלליים במסגרת החינוך החרדי, ועל והחסמים החברתיים המקשים על הציבור החרדי לבחור בישיבה תיכונית-חרדית כמסלול

מחקר זה עוקב אחר התפתחות מוסדות החינוך הידועים בד"כ בשם 'ישיבות תיכוניות חרדיות'. ישיבות אלו משלבות לימודי-קודש עם לימודים כלליים ופועלות במקביל למסלול הישיבות הקטנות הרווח בציבור החרדי ומועדף על ההנהגה החרדית. לצורכי המחקר כונו כל המוסדות האלה בשם 'ישיבות תיכוניות חרדיות', אף כי חלקן נמנעות מלכנות עצמן 'ישיבה', וזאת על-מנת להבחין בינן לבין 'הישיבות הקטנות' שסדר-יומן תורני בלבד. חלקן נמנעות גם מלכנות עצמן 'מוסד חינוך תיכוני' כדי להצניע את הלימודים הכלליים שהן מלמדות ולהדגיש את לימודי הקודש הנלמדים בהן.

המחסור במסלול אלטרנטיבי נרחב דיו שישלב לימודי-קודש עם לימודים כלליים, עשוי להסביר את הקשיים הרבים הניצבים בפני צעירים חרדים הפונים בשנים האחרונות לרכוש השכלה גבוהה והכשרה מקצועית איכותית. הרחבת המסלול של ישיבות תיכוניות חרדיות עשויה לסייע במידה ניכרת להצלחתם של חרדים כאלה, המבקשים ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה ולהצטרף לשוק העבודה.

מחקר זה מתמקד בהתעוררות שחלה בעשור האחרון עם הקמת ישיבות תיכוניות חרדיות חדשות שנוספו על הישיבות המעטות שהיו קודם לכן ושירתו קהל-

אלטרנטיבי לשיבות החרדיות הקטנות. הישיבות התיכוניות החרדיות המכוונות להשכלה גבוהה, מעוררות התנגדות מצד חלק מן ההנהגה הרבנית אשר נלחמת בהן במרץ בעזרת ההנהגה החרדית הפוליטית, אך חלק אחר של הנהגה זו תומך בהן בשתיקה כמסלול נדרש בעת הזו. ישיבות אלו מעוררות התנגדות גם בקרב קהילות חרדיות שראות עצמן מחויבות אך ורק ללימודי־קודש מלאים, הנלמדים בישיבה הקטנה בלבד. ברם, הישיבות התיכוניות החרדיות שאינן מכוונות להשכלה גבוהה, אלא להכשרה מקצועית בלבד, נתפסות לעומת זאת כברירת־מחדל למי שאינם נחשבים חלק אינטגרלי מן הליבה החרדית.

החסמים חברתיים העיקריים אשר מונעים מן הצעיר החרדי להירשם לימודים להירשם לישיבה תיכונית־חרדית הם המחויבות הנורמטיבית ללימודי הקודש בישיבה הקטנה, הלחץ חברתי של הסביבה הקרובה לתלמיד, והחשש מן המחיר חברתי שבני־משפחתו עלולים לשלם. כמו כן רווחת בקרב החרדים תפיסה לפיה יש במוסדות אלה רמה נמוכה של הוראת לימודי־קודש או של הוראת לימודים כלליים, אורח־חיים חרדי פגום ויכולות־למידה נמוכות של שאר התלמידים. אל כל אלה מצטרף גם גובה תשלומי ההורים, הכוללים שכר־לימוד ודמי־פנימייה, הנהוג בחלק מן הישיבות התיכוניות החרדיות המכוונות להשכלה גבוהה.

מדיווחי ראשי הישיבות התיכוניות החרדיות על נתוני הנרשמים, בצירוף נתוני הגידול במספר התלמידים, ניתן להניח כי צפוי גידול במספר הלומדים במוסדות אלה בשנים הבאות. ראשי הישיבות דיווחו כי רובם המכריע של אבות התלמידים הם אנשים עובדים, אך יש בהם גם מספר לא מבוטל של אברכים המקדישים את זמנם ללימודי־קודש. כלומר: קיימת קבוצה לא מבוטלת של הורים מן הזרם המרכזי החרדי השולחים את בניהם ללמוד בישיבה תיכונית־חרדית, למרות שישיבה זו טרם זכתה בלגיטימציה מלאה בליבה החרדית, והמנהיגות הרבנית עדיין מסתייגת ממנה.

ניתוח הגידול שהתרחש בעשר השנים האחרונות במספר הלומדים בישיבות התיכוניות תופס חלק מרכזי במחקר זה. בעשר השנים האחרונות עלה מספר התלמידים במוסדות אלה באופן משמעותי, וגדל גם מספר המוסדות שנפתחו או הוסבו לישיבות תיכוניות חרדיות. בחלק ממוסדות אלה אין עדיין כיתות בכל שכבות הגיל, ומספר הלומדים הכולל בהן צפוי לגדול משמעותית. הסיבות לגידול זה קשורות בין היתר במודעות ציבורית גוברת ובמאמץ ממוקד של משרד החינוך לסייע בהקמתן ופעולתן השוטפת של ישיבות אלו באמצעות 'קול־קורא' ייעודי.

כללו לימודי־יסוד כלליים (ליב"ה). בגיל התיכון הלימודים בחברה החרדית נערכים באופן גורף במסגרת הישיבות הקטנות העוסקות אך ורק בלימודי־קודש. דבר זה מהווה חסם משמעותי בפני צעירים חרדים המבקשים ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה מן השורה הראשונה, ובמיוחד אלה המעוניינים לרכוש השכלה גבוהה במגוון רחב יותר של תחומי־לימוד, ובעיקר במדעי הטבע, הנדסה וכדומה.

ארבעת המחברים של מחקר זה היו מעורבים באופן אישי בתהליך ההנגשה של לימודי ההשכלה הגבוהה לצעירים חרדים. שלושה מהם: אליעזר הירון, בניהו טבילה ובצלאל כהן באו אל תהליך ההשכלה הגבוהה מתוך החברה החרדית. הם חזו על בשרם את הקשיים שבמעבר מחוסר בהשכלה תיכונית המבוססת על לימודים כלליים לעבר לימודים במוסדות להשכלה גבוהה, המבוססים על ההנחה כי התלמידים רכשו השכלה תיכונית ויש להם ידע וכישורים בסיסיים להמשך מוצלח של הלימודים במוסד להשכלה גבוהה. החוסר בלימודי מתמטיקה, החוסר הכמעט־מוחלט בלימודי האנגלית, אי־ההיכרות עם מדעי החברה, לימודי ההיסטוריה, הגאוגרפיה והאזרחות היו עד מהרה לאבני־נגף בדרך של סטודנטים חרדים שניסו את כוחם בלימודים גבוהים. רבים מהם לא עמדו

מזה כ־15 שנים מתרחשים בחברה החרדית תהליכים חשובים הגורמים ליותר גברים חרדים להשתתף בתעסוקה ובהשכלה הגבוהה בישראל. תהליכים אלה גורמים למחלוקת עמוקה בחברה החרדית וזוכים לעידוד ממשלתי פעיל. ניתוחים שונים שנערכו על־ידי המרכז לחקר החברה החרדית במכון ירושלים למחקרי מדיניות ועל־ידי מוסדות־מחקר אחרים, הראו כי למרות מגמת העלייה בשיעור ההשתתפות בתעסוקה ובהשכלה – נותרו פערים משמעותיים בדרך להרחבת השתתפותם של חרדים בהשכלה ובתעסוקה, וזאת בהשפעת חסמים המונעים את הרחבת השתתפותם של גברים חרדים בהשכלה ובתעסוקה. כמו כן זוהו שיעורי־נשירה לא מבוטלים של סטודנטים חרדים משיבות אלו.

מעבר לכך, מרב הגידול שחל בהשתתפות גברים חרדים בהשכלה הגבוהה מתרחש במכללות שאינן מן המובילות ברמתן האקדמית ומאופיינות בתחומי־לימוד מצומצמים: משפטים, ראיית־חשבון וכדומה. המגוון המצומצם משפיע בהכרח על פרופיל התעסוקה של הסטודנטים החרדים לאחר תום לימודיהם ועל יכולת השתכרותם.

הסטודנטים החרדים המקבלים על עצמם את האתגר של השכלה גבוהה, נתקלים בלא מעט קשיים, ובראשם פערים בהשכלה שנוצרו בשנות־לימוד רבות שלא

בדרישות ונשרו, מי בראשית הדרך ומי בהמשכה.

החוקר המחבר עמירם גונן, שריכז את המחקר, השתתף בהנגשת ההשכלה הגבוהה לצעירים חרדים, עקב אחר קשיי ההסתגלות של רבים מהם ואחר השלכות היעדר הידע והכישורים הבסיסיים שלהם כתוצאה מלימודיהם הקודמים בישיבה הקטנה, בה עוסקים בלימודי-קודש בלבד.

כל המחברים, כל אחד בדרכו, הבינו כי אין מנוס מלקדם שינוי שיתחיל כבר בגיל התיכון על-מנת ליצור תשתית טובה יותר לשיפור הנגישות של צעירים חרדים למוסדות להשכלה גבוהה וממילא גם לאפשרויות תעסוקה מגוונות.

לאחר שעסק בבניית מערך מלגות לצעירים חרדים המבקשים ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה, נוכח עמירם גונן לדעת כי היעדרם של לימודי-בגרות מהווה אבן-נגף בדרכם של סטודנטים חרדים רבים שחלקם אינם מסיימים את לימודיהם האקדמיים או בוחרים בתחומים "רכים" יותר, אשר בהם אין צורך במקצועות בגרות מדויקים או מדעי הטבע.

בצאל כהן, לקח על עצמו לפעול במישרין למען מטרה זו. בסיוע האגודה לקידום החינוך הוא הקים בירושלים ישיבה תיכונית-חרדית בשם 'חכמי-לב' המשלבת לימודי-קודש עם לימודים כלליים. מוסד זה התווסף לקבוצה קטנה של ישיבות תיכוניות חרדיות הפועלות בישראל זה מספר שנים – מיעוטן ותיקות ורובן חדשות – המכינות צעירים חרדים בגיל התיכון להשכלה גבוהה ולתעסוקה, ומשלבות בין לימודי-

קודש ללימודים כלליים לקראת בחינות הבגרות כהכנה להשכלה גבוהה. ואכן, בוגרי ישיבות אלו עמדו בדרישות ההשכלה הגבוהה יותר מחבריהם שלמדו בישיבות הקטנות.

בניהו טבילה ליווה את הקמתן וצמיחתן של רוב הישיבות התיכוניות החרדיות כששימש מפקח כולל על החינוך העל-יסודי במחוז החרדי, ורפרנט של תוכניות ייחודיות בתחום זה, שאחת מהן מסייעת ליזמים להקים ישיבות תיכוניות חרדיות בתקצוב ייעודי שנועד להתגבר על חלק מן החסמים הכלכליים המקשים על הקמת מוסדות כאלה. בנוסף לכך הוא יזם את הקמתו של זרם החינוך הממלכתי-חרדי היסודי שעתיד להזין בתלמידים את הישיבות התיכוניות החרדיות.

אליעזר היון הוא עיתונאי וחוקר שכתב רבות על הצורך לשלב לימודים תיכוניים בתוכנית הלימודים של נערים חרדים, ובכך עשה להגברת המודעות לכך בקרב חלקים מן הציבור החרדי.

ארבעת המחברים חברו יחדיו על-מנת להוציא מתחת ידיהם מחקר מקיף על הישיבות התיכוניות החרדיות בישראל, במטרה לעמוד על דרך התפתחותן, על החסמים העומדים בדרכן ועל יחסו של הציבור החרדי כלפי מסלול אלטרנטיבי זה של חינוך תיכוני חרדי.

המחקר נתמך על-ידי שלושה גופים פילנתרופיים המתעניינים במגמות הנוכחיות בחינוך בישראל: UJA – הפדרציה של ניו-יורק, קרן מיימונידס וקרן ראסל בָּרִי.

מטרות המחקר ודרך ביצועו

קבוצת-מיקוד אינטרנטית של הורים חרדים המעוניינים במידה זו או אחרת בשליחת בניהם לישיבות כאלו.

כלי המחקר כללו איסוף וניתוח נתונים ממקורות שונים על מערכת החינוך החרדית; ראיונות-עומק עם ראשי ישיבות תיכוניות חרדיות; ראיונות עם קבוצת מיקוד אינטרנטית של הורים המעוניינים לשלוח את בניהם ללמוד בישיבות תיכוניות חרדיות.

החינוך בישיבות התיכוניות החרדיות, אשר היה נחלתם של מעטים מקרב הציבור החרדי בישראל, נעשה נפוץ בעשורים האחרונים. בעשור האחרון נפתחו יותר מעשרה מוסדות-חינוך תיכוניים חרדים המקיימים לימודי-קודש ישיבתיים לצד לימודים כלליים המכוונים לתעודת-בגרות מלאה המאפשרת להתקבל ללימודים במוסדות להשכלה גבוהה. ישיבות אלו, שחלקן נמצאות בראשית דרכן, משקפות את תחילתם של תהליכי שינוי פנימיים בחברה החרדית.

זיהויו של מוסד חינוך חרדי בשם 'ישיבה תיכונית-חרדית' אינו נסמך על הגדרה פורמלית חוקית, תקציבית או מינהלית של משרד החינוך. שכן משרד החינוך מתייחס באותו אופן אל כל מוסד חינוכי לבנים שאינו ישיבה קטנה ('מוסד חינוך תרבותי ייחודי' בשמה הפורמלי), יהא זה בית-ספר מקצועי לנוער בסיכון, תיכון עיוני שיום הלימודים שלו מסתיים בארבע אחר הצהריים, או

אחת ממטרות מחקר זה היא לתאר ולנתח את מסלול הישיבות התיכוניות החרדיות ושאר המוסדות הנושאים שמות אחרים אך שותפים לאותה משימה של הוראת לימודים כלליים בצד לימודי-קודש, שהוא מסלול אלטרנטיבי למסלול הנפוץ, המקובל והמוערך של הישיבות הקטנות. המחקר מציג את תמונת המצב העכשווית של החינוך החרדי לבנים בגילאי התיכון בישראל. הוא בוחן את אופיין של הישיבות החרדיות התיכוניות הקיימות לסוגיהן; הוא מנתח את החסמים ואת ההזדמנויות להקמת ישיבות תיכוניות חרדיות, ובכלל זה את האופי החינוכי של המוסדות; הוא מעריך את הביקוש הצפוי להן, והוא דן בשאלת ההתנגדות שצפויה לקום נגדן ובסוגיית מיקומן ביחס לריכוזי האוכלוסייה החרדית.

מטרתו השנייה של מחקר זה היא לנתח את אפשרויות הרחבה וההנגשה של מסלול הישיבות התיכוניות החרדיות, המכין לקראת תעודת-בגרות ולימודים גבוהים, וזאת על-מנת להעלות את סיכוייהם של סטודנטים חרדים ללמוד בהצלחה במוסדות להשכלה גבוהה ולהתאים לתעסוקה ברמה גבוהה.

ממצאי המחקר מבוססים על סקר מקיף שכלל איסוף וניתוח נתונים ממקורות שונים על מערכת החינוך החרדית; ראיונות-עומק עם ראשי ישיבות תיכוניות חרדיות; ניתוח ההתנגדות והחסמים העומדים בדרכן של הישיבות התיכוניות החרדיות וראיונות עם

ישיבה תיכונית שלימודיה מסתיימים בשעות הערב ואורחות־חיייה דומים יותר לאורחות החיים של ישיבה קטנה מאשר לאלה הנהוגים בבית־ספר מקצועי. מכאן אפוא הצורך לאפיין את הישיבה התיכונית החרדית באמצעות תוכנית הלימודים שלה, אשר שמה דגש רב על גמרא, לרוב עם מסלול 'תלמוד' התובעני יותר ממסלול תורה שבעל־פה; על לימודים בחברותות כמקובל בישיבות הקטנות; על קוד לבוש (חולצות מכופתרות, ובחלק מן הישיבות כובע וחליפה בשעת התפילה) ועל יום־לימודים ארוך עד לתפילת ערבית, וסיום הלימודים לא לפני השעה שמונה בערב.

לאור מאפיינים אלה פעלו (על פי נתוני משרד החינוך) בשנת הלימודים תשע"ח 20 ישיבות תיכוניות חרדיות המכוונות לבחינות הבגרות. חלקן ותיקות וחלקן נפתחו בעשור האחרון, בו עלה מספר התלמידים בהן מכ־600 ליותר למ־1,970.

כאמור, חלקן של ישיבות אלו מכוונות אל קבוצות שאינן נמנות עם הזרם המרכזי החרדי, אלא עם משפחות שעלו מארצות הרווחה, בוגרי מוסדות 'קירוב' ומשפחות של בעלי־תשובה, וחלקן מכוונות לקלוט תלמידים מן הזרם המרכזי של החברה החרדית ומהוות מסלול איכותי אלטרנטיבי לחינוך הישיבתי התיכוני המקובל.

מעון פרקי המחקר

הפרק הראשון של פרסום זה עוסק במסלולי החינוך החרדי לבנים בגילאי התיכון. לאחר תיאור קצר של החינוך החרדי היסודי לבנים – ה"חידר" או תלמוד התורה – יובא בפרק זה תיאור קצר של כל סוגי המוסדות העוסקים בהוראת נערים חרדים בגילאי התיכון: ישיבות קטנות, ישיבות תיכוניות חרדיות, וישיבות טכנולוגיות חרדיות. הפרק השני מתאר את הישיבה הקטנה' שהלימודים בה הם על טהרת הקודש ושכיחותה בציבור החרדי מכרעת. הפרק השלישי מתמקד בתיאור מפורט של כל אחת מן הישיבות התיכוניות החרדיות. מטבע הדברים נכתב פחות על הישיבות שהוקמו בשנתיים־שלוש האחרונות מאשר על אחיותיהן הוותיקות יותר. הפרק הרביעי מנתח נתונים ומציע מיון של מוסדות,

בעיקר על פי סוג התלמידים בישיבות התיכוניות חרדיות ואיכות הלימודים בהן. הפרק החמישי עוסק בהסתייגות רבנים מהקמת ישיבות תיכוניות חרדיות כמסלול אלטרנטיבי למסלול הישיבות הקטנות ובקשיים שהסתייגות זו מעמידה בפני יזמים העוסקים בהקמה ובניהול של ישיבות תיכוניות חרדיות. הפרק החמישי מנתח את החסמים החברתיים העומדים בדרכן של הישיבות התיכוניות החרדיות, בייחוד הלחץ החברתי המופעל על מי ששולח את בנו ללימודים בישיבה תיכונית־חרדית או שוקל לשלחו לשם. הפרק השישי מביא ניתוח ראשוני של מאפייני הביקוש ללימודים בישיבה תיכונית־חרדית. הסיכום שב ומעלה את עיקרי הדברים.

פרק ראשון: החינוך החרדי לגילאי התיכון

החינוך החרדי היסודי לבנים

בכיתות הגבוהות (ז'-ח') פוחתים שיעורים אלה למינימום או פוסקים לחלוטין. במרבית "תלמודי התורה" לא לומדים כלל אנגלית ולא מתקיימים שיעורי חינוך גופני (ספורט) וגם לימודי החשבון אינם חורגים מן הרמה הבסיסית ביותר שאינה עולה על חישוב שברים ואחוזים.

כמו כל בתי הספר בישראל, גם תלמודי התורה החרדיים חרדים מאופיינים בשלוש קטגוריות של מעמד משפטי שיש לו השלכות של ממש על אופי המוסדות, תוכנית הלימודים, צוות המורים ומקורות המימון:

מעמד 'מוכר שאינו רשמי' – אלה הם בתי הספר שהבעלות עליהם פרטית, אך הם נתונים תחת פיקוח המדינה. רבים מן המוסדות החרדים אינם בבעלות המדינה אלא בבעלות פרטית של רשתות-חינוך חרדיות ועמותות חרדיות. מוסדות אלה מתוקצבים ע"י המדינה בשיעור שבין 75% ל-100% מימון ביחס למוסדות שבבעלות המדינה, והמוסדות משלמים את שכר המורים. מוסדות אלה מחויבים להעסיק צוות הוראה בעל הכשרה מתאימה וללמד את מקצועות הליב"ה בהתאם לתקציב. מוסדות אלה מפוקחים במידה רבה על-ידי משרד החינוך.

החינוך החרדי התיכוני לבנים בנוי על התשתית של החינוך החרדי היסודי לבנים, ומן הראוי להקדים ולתאר נדבך זה בחינוך החרדי. בשנת הלימודים תשע"ח לומדים ב-557 מוסדות חינוך יסודי לבנים חרדים כ-115,369 תלמידים (לא כולל גניילדים). לכל המוסדות האלה קיים מודל משותף, אם כי גם הבדלים מסוימים בתוכנית הלימודים. בתי הספר היסודיים לבנים חרדים מכונים בשם "תלמוד-תורה" או "חיידר", בהם לומדים במשך שמונה שנים, מביתות א' עד ח' (גילאי 5-14). בשנים אלו רוב הילד החרדי ידע בסיסי הן בתורה והן במקצועות כלליים. לימודי הקודש תופסים כמובן את המקום החשוב ביותר בתוכנית הלימודים, והם נלמדים בחלקו הראשון של היום. התלמידים עוברים בהדרגה מלימוד סידור וחומש ללימוד נביא, אחר כך ללימוד משנה, ובשלב מתקדם יותר (כיתות ד'-ה') ללימוד גמרא. היקף לימוד הגמרא עולה בהדרגה משנה לשנה ובכיתות ז'-ח' מוקדש בדרך-כלל רוב הזמן ללימוד הגמרא. בשנים הראשונות התלמידים רוכשים את מיומנויות היסוד במקצועות הכלליים: קריאה, כתיבה, דקדוק, הבנת הנקרא, חשבון, טבע, גאוגרפיה, היסטוריה וכד'. מקצועות אלה נלמדים מספר שעות ביום, בעיקר בשעות אחר הצהריים, אולם

מוסדות במעמד 'רשמי' – משנת הלימודים תשע"ד (2013/14) ישנם מוסדות-חינוך יסודיים חרדים לבנים בבעלות מלאה של המדינה. המנהל וצוות המורים במוסדות אלו מועסקים ישירות על-ידי משרד החינוך, המוסדות ממומנים על-ידי משרד החינוך ותכניות הלימודים שלהם נתונות לפיקוחו.

מוסדות 'פטור' – בתי-ספר בבעלות פרטית שיש להם רישיון לפעול, אך אינם נתונים תחת פיקוח משמעותי של המדינה. הם מתוקצבים רק בהיקף של כ-55% מימון, ונהנים מחופש-פעולה רב יותר. הם אינם מחויבים לכללי משרד החינוך בכל הנוגע להכשרת צוות ההוראה ותוכניות הלימודים, ומידת הפיקוח של משרד החינוך על הנעשה בהם היא נמוכה מאוד. מוסדות אלה מכינים את תלמידיהם במידה מינימלית, אם בכלל, בלימודי ליב"ה.

מסלולי החינוך החרדי התיכון

נלמדת בעיון בשעות לפני הצהריים, ובבקיאות בשעות אחר הצהריים. שעות הערב מוקדשות להכנת יום הלימודים הבא. פירוט נוסף על מוסד הישיבה הקטנה יינתן בהמשך.

להלן תיאור קצר של המסלולים הקיימים במסגרת החינוך החרדי לגילאי התיכון:

ישיבות קטנות'

ישיבות תיכוניות חרדיות

כמתחייב משמן, ישיבות תיכוניות חרדיות הן בראש וראשונה 'ישיבות', כלומר: מוסדות שהגמרא עומדת במרכז סדר-יומם, כמקובל באחיותיהן הישיבות הקטנות. אלא שלצד סדר היום התובעני שהדבר דורש (סדרים ושיעורים ללימוד בעיון ובבקיאות, עמידה בהספק שנקבע מראש, פיתוח יכולת למידה עצמאית, משמעת עצמית גבוהה, ועוד, כמקובל בטובות שבישיבות הקטנות, ועמידה בבחינות הבגרות בגמרא), הן מקדישות זמן ומאמץ

'הישיבה הקטנה' היא המוסד החינוכי העיקרי המיועדת לבנים חרדים בגיל התיכון. רוב רובה של הקהילה רואה בישיבה הקטנה מוסד מקודש אשר ממשיך מסורת ארוכת-שנים של ישיבות ומאפשר לתלמידיה להתפנות מטרדות ומהסחת-דעת לטובת לימוד אינטנסיבי של גמרא. הלימוד נעשה בחלקו הגדול באופן עצמאי או ב'חברותא' – לימוד בזוגות בבית המדרש – הכנה לשיעור שיימסר בקרוב או כחזרה על שיעור שכבר ניתן. מקצוע הלימוד היחיד-כמעט הוא גמרא, בדרך-כלל אחת משש-שבע מסכתות ישיבתיות מקובלות מסדרי 'נשים' ו'נזיקין'. הגמרא

בתי-ספר טכנולוגיים לבנים חרדים

לנוכח שיעורי הנשירה הגבוהים של נוער חרדי מעולם הישיבות, קמו במשך השנים מוסדות תיכוניים שונים עבור נוער חרדי בתהליכי נשירה. למוסדות אלה תוכנית לימודים שכוללת לימודים כלליים ומקצועיים, עם מעט לימודי-קודש. רובם הגדול של התלמידים במוסדות אלה אינם מקפידים על אורח-חיים חרדי ועל קיום מצוות מלא, ואינם מסתגרים מפני התרבות הישראלית, מאינטרנט ומאמצעי טכנולוגיה חדישים, ובוודאי שאינם מקפידים על קוד הלבוש החרדי. מוסדות אלה נבדלים זה מזה בקהל היעד שלהם, בתוכנית הלימודים, בכללי ההתנהגות וכיו"ב. בשנת הלימודים תשע"ח 2017/18 פעלו בפיקוח המחוז החרדי של משרד החינוך 24 בתי-ספר כאלה, בהם לומדים 1,935 תלמידים ב-101 כיתות.¹

למקצועות כלליים הנלמדים לתעודת-בגרות. קוד הלבוש בישיבות אלו דומה לזה שנהוג בישיבה הקטנה (אך לא זהה) וכן אורחות החיים. עוד פרטים על הישיבה התיכונית החרדית יובאו בהמשך.

ישיבות חסידיות המלמדות לימודים כלליים בתוכנית ייחודית

לצד הישיבות התיכוניות החרדיות המקיימות לימודים כלליים בהיקף מלא, פועלות מספר ישיבות, חסידיות בעיקר, המלמדות תוכנית ייחודית של לימודים כלליים. במוסדות אלה נלמדים מקצועות כלליים כמו עברית (בדגש על 'דקדוק לשון הקודש' מן הפרשנות הקלאסית למקרא) והיסטוריה (עם דגש על תולדות החסידות). בחלקן מלמדים מתמטיקה תוך עיון בסוגיות תלמודיות, לפי תוכנית-לימודים ייחודית שפותחה בשנים האחרונות, ועוד. בכמה ממוסדות אלה תלמידים ניגשים לבחינת-בגרות במקצועות תורניים וכלליים שונים (משרד החינוך מחייב להורות את המקצועות השונים, אך לא לבחון בהם). בשנת הלימודים תשע"ח פועלות בישראל 15 ישיבות תיכוניות חסידיות, מרביתן משתייכות לחסידות חב"ד ומקצתן לחסידויות קרלין ונדבורנה ואחרות.

¹ זהו המספר המלא של בתי-ספר טכנולוגיים בתוכנית 'חינוך טכנולוגי ברוח ישיבתית' של המחוז החרדי במשרד החינוך. קיימת חפיפה חלקית בין מוסדות המשתתפים בתוכנית זו לבין הישיבות התיכוניות החרדיות. הישיבות 'אגדלך', המדרשה החסידית, ידידה, יהודע, זיו אור (בנתניה ובכרמיאל), כפר סיטרין ודרך אמונה, הן למעשה ישיבות תיכוניות המקיימות גם מגמה טכנולוגית כחלק מתוכנית 'חינוך טכנולוגי ברוח ישיבתית'.

נשירה ממוסדות החינוך החרדי בגיל התיכון

הלבוש שלו, או אינו מקפיד בשמירת מצוות באופן שבו התחנך בקהילה החרדית. המונח 'נשירה' מתייחס גם לנער שהפסיק את לימודיו בישיבה גדולה לטובת עבודה או לימודים מקצועיים, וכמובן לנער שאינו מתפקד באופן נורמטיבי ונגרר לחיי רחוב ובטלה. בשיח החרדי, המונח 'נושרים' מתייחס לנערים בכל גיל עד לשלב הנישואין. אף שניתן לזהות קשר בין נשירה במובנה החינוכי לבין נשירה במובנה החברתי-דתי, במסמך זה נעסוק בנשירה רק על פי הגדרתה המקצועית במערכת החינוך.²

בקרבת אנשי-מקצוע מקובלת ההנחה שתוכנית הלימודים של לימוד תורה (בעיקר גמרא) מבוקר עד ערב כמקובל בישיבה הקטנה, היא גורם סיכון משמעותי לתלמידים שאינם מתאימים לאתגר זה.

היקף הנשירה של בנים חרדים ממוסדות החינוך החרדי הוא גבוה ומדאיג. התופעה שהייתה בעבר נסתרת מדעת הציבור, עלתה עם השנים על פני השטח, אך ממדי התופעה וחומרתה אינם מוכרים עדיין למרבית הציבור החרדי ולרבים מן העוסקים בתחום.

ההגדרה המקצועית של הנשירה בתחום החינוך מתייחסת לתלמידים שהחלו את לימודיהם בתחילת שנת-לימודים נתונה, ולא נמצאו שייכים לשום מסגרת לימודית בתום אותה שנה, או שהיא מתייחסת לתלמידים שלא שויכו למסגרת-לימודים כלשהי מלכתחילה. הגדרה זו רלוונטית לכל התלמידים עד סוף ביתה י"ב. המונח 'נשירה', לעומת זאת, מתייחס בחברה החרדית גם לנשירה חברתית-דתית. נשירה זו באה לידי ביטוי כאשר צעיר מפסיק לזהות את עצמו 'חרדי', משנה את קוד

² כאמור, יש שוני בין ההגדרה הפורמלית לנשירה, לבין השימוש הרווח בה בשיח החרדי. ההגדרה הפורמלית היא גם רחבה יותר מתחולת המונח בשיח החרדי, וגם צרה יותר. מחד גיסא היא מתייחסת כאל 'נושרים' אל תלמידים במוסדות של 'נטורי קרתא' ודומיהם שלמדו בעבר במוסדות מוכרים משום שאינם משויכים לבתי-ספר במערכות הממוחשבות של משרד החינוך (משום שמוסדות החינוך הללו פועלים ללא רישיון), וכך גם היא מתייחסת לפעמים לתלמידי שיעור א' בישיבה גדולה הלומדים בישיבות שאינן בעלות רישיון של בי"ס תיכון. מאידך גיסא, השיח החרדי רואה לפעמים בתלמיד של בי"ס טכנולוגי 'נושר' היות שלבושו ואורחות-חיייו אינם זהים למקובל בקהילה, בעוד שלפי ההגדרה הפורמלית הוא אינו נושר כלל ועיקר. עירוב מושגי זה יוצר לעיתים קרובות בלבול וכדאי להיות ערים לכך כשמדברים על נשירה ועל תלמידים בסיכון בקהילה החרדית.

4. **תלמידים מזרחים** – המודל הישיבתי בישראל הוא בעל מסורת אשכנזית-ליטאית מובהקת. שיעורי הנשירה של תלמידים מרקע מזרחי גבוהים בהרבה מאלה של תלמידים הבאים מרקע אשכנזי.
5. **תלמידים ממשפחות־רווחה** – נערים ממשפחות שבהן יש קושי בתפקוד המשפחתי, עלולים למצוא עצמם מחוץ למסגרת הישיבתית בשכוחות רבה יותר מאחרים, וזאת בעיקר משום שאינם זוכים לתמיכת המשפחה בהתמודדות עם הדרישות של תוכנית הלימודים ואופי המוסד.
6. **תלמידים עם לקויות־למידה ובעיות־התנהגות** – נערים אלה מתקשים לעמוד בדרישות הגבוהות של הישיבות הקטנות הן בהיבט הלימודי והן בהיבט הרוחני וההתנהגותי, ועלולים להישאר במוקדם או במאוחר מחוץ למסגרת חינוכית כלשהי.
- כפי שצוין, הנשירה ממוסדות החינוך מצטרפת בדרך־כלל לנשירה של נערים שאינם מתאימים לישיבה מבחינה חברתית, דתית ונורמטיבית. כתוצאה מכך הנערים מתקשים ליטול אחריות על חייהם ולרכוש השכלה או מקצוע שיאפשרו להם להמשיך ולהצליח. נתוני הנשירה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) לשנים 2006/7-2010/11 מצביעים על נשירה בהיקף של שישה אחוזים בחלקה הראשון של תקופה זו, ועל נשירה של שלושה אחוזים בחלקה השני. את הירידה החדה ניתן להצביע על שש קבוצות־סיכון עיקריות לנשירה של בנים חרדים ממוסדות־חינוך:
1. **בוגרי מוסדות "קירוב"** – הקהילה החרדית מפעילה כבר עשרות שנים מוסדות־חינוך יסודיים (בעיקר של רשתות 'החינוך העצמאי' ו'מעין החינוך התורני') עבור ילדים מבתים שאינם חרדים, על־מנת לחנכם בדרך תורה ומצוות. ארגונים חרדים מרבים לעסוק ברישום של ילדים מבתים שאינם חרדים למוסדות אלה. תלמידים ממשפחות שאינן חרדיות, אשר נשלחו לחינוך יסודי חרדי מסוג זה, מתקשים מאוד לעמוד בתוכנית הלימודים התובענית הנהוגה בישיבה הקטנה, הדורשת התמסרות מלאה ללימוד תורה שאיננו מוכר בבתיהם ואינו זוכה בהכרח לתמיכת משפחותיהם.
 2. **בנים למשפחות של בעלי־תשובה** – בני המשפחות שבחרו להצטרף לקהילה החרדית ולדרך התורה והמצוות, אינם מצליחים פעמים רבות להתאים את עצמם באופן מלא לדרישות מוסדות החינוך החרדים מבחינה לימודית, רוחנית ותרבותית.
 3. **תלמידים עולים** – נערים שמשפחותיהם עלו לישראל מקהילות חרדיות בחו"ל, מתקשים לעיתים להיקלט בחינוך החרדי בישראל, המתאפיין בסגירות ובקפדנות רבה יותר מן המקובל בארצות־מוצאם. העובדה שבחול"ל מקובל יותר לשלב בין לימודי־קודש ללימודי־חול בגילאי התיכון, מחריפה את הקושי של נערים אלה להסתגל ללימודים בישיבה הקטנה.

של מחלקות "קידום-נוער" ברשויות המקומיות, שם הם לומדים שעות אחדות ביום לקראת בגרות חלקית.

יחד עם זאת, ראוי לציין כי המונח 'נשירה' כפי שהוא מקובל בשיח החרדי, חל על תלמיד שאינו לומד בישיבה קטנה ושינה את לבושו, גם אם הוא לומד במרץ לבחינות הבגרות בישיבה טכנולוגית חרדית.

בהיקף הנשירה בשנת הלימודים תשע"א 2010/11 יש לייחס ככל הנראה לפתיחת המסלול הטכנולוגי של משרד החינוך עבור נערים חרדים. במסלול זה נפתחו עשרות כיתות לנוער חרדי בתהליכי נשירה. הרבה מן הכיתות נפתחו ע"י הרשתות החינוכיות הגדולות 'עמל', 'אורט', 'עתידי' ו'אמי"ת'. בשנת תשע"ח יש בתוכנית למעלה מ-100 כיתות.

חלק מן הנערים החרדים הנושרים מן הישיבות, נמצאים במסגרת חלקית

פרק שני: הישיבות הקטנות

קטנים של ישיבות קטנות נמצאים בערים החרדיות מודיעין-עילית, ביתר-עילית, אלעד, בית-שמש ואשדוד, בהן התקבצה אוכלוסייה חרדית רבה. מספר קטן של ישיבות קטנות נמצא בריכוזים קטנים של אוכלוסייה חרדית בערים חיפה, נתניה, טבריה, נתיבות, רחובות וחדרה. ישיבות קטנות פזורות ביישובים אחרים בהם יש מקבץ קטן של משקי-בית חרדים המקיימים ישיבה קטנה או שתיים.

המבנה החינוכי, תוכנית הלימודים ומתודת ההוראה בישיבות הקטנות

הישיבה הקטנה היא מוסד תלת-שנתי (כיתות ט'-י"א) בו שוהים התלמידים (גילאי 13-17) מבוקר ועד ערב כל ימות השבוע. יום-לימודים בישיבה הקטנה עשוי להימשך כ-14 שעות (07:00-21:00). הזמן מוקדש כמעט במלואו ללימודי-גמרא. סדר היום כולל שלוש תפילות ושלוש ארוחות. הלמידה בישיבה הקטנה היא בעיקר עצמאית או בזוגות ('חברותא') בבית המדרש של הישיבה. בלימוד העצמאי התלמידים מתכוננים לשיעור או חוזרים על מה שנלמד בשיעורים הפרונטליים הניתנים על-ידי רבנים. לימוד הגמרא מתחלק ללימוד ב'עיון' – לימוד איטי ומעמיק של הגמרא ומפרשיה במטרה לרכוש הבנה בכל סוגיה – שמתקיים לפני הצהריים, וללימוד

כאמור, המוסד החינוכי האולטימטיבי לנער חרדי בגיל התיכון הוא הישיבה הקטנה. בשנת הלימודים תשע"ח (2017/2018) פעלו בישראל כ-330 ישיבות קטנות, בכל שכבה כ-9,000 תלמידים (בשל הגידול הטבעי גדל משנה לשנה מספר תלמידי כיתה ט'. בתשע"ח, למשל, למדו בכיתה ט' 10,214 תלמידים ובכיתה י' 9,939 תלמידים – סה"כ כ-30,100 תלמידים בכיתות ט'-י"א. רוב התלמידים שגילם 18 לומדים כבר בישיבות הגדולות.

מספרי התלמידים והכיתות בישיבות הקטנות

ברובן המוחלט של הישיבות הקטנות קיימת כיתה אחת בלבד לכל שכבת-גיל. המספר הממוצע של תלמידים לכיתה עומד על 30. במספר קטן של ישיבות ישנן שתי כיתות לכל שכבת-גיל. בישיבות אחדות בלבד ישנן שלוש כיתות לשכבה. בישיבה קטנה לומדים כ-90 תלמידים בממוצע.

תפרוסת הישיבות הקטנות

התפרוסת הגאוגרפית של הישיבות הקטנות מקבילה לתפרוסת המוכרת של האוכלוסייה החרדית בישראל. ירושלים עומדת בראש מבחינת מספר המוסדות והתלמידים, והרבה אחריה ניצבת בני-ברק. ריכוזים

פנימייה

המעבר מתלמוד-תורה לישיבה קטנה הוא למעשה שלב ההתבגרות של הנער החרדי. הוא עוזב את הבית כמעט לחלוטין, הוא חי בסביבת בני-גילו והוא נדרש להקדיש את מרב ומיטב זמנו ללימוד-תורה, שעיקרו רכישת הבנה וידע בלימוד הגמרא. במרבית הישיבות הקטנות קיימת פנימייה המאפשרת לו להתגורר בתוך מרחב הישיבה לאורך כל תקופת הלימודים. במסגרות אלו התלמידים נשארים בישיבה גם בחלק מן השבתות, אבל יש ישיבות בהן התלמידים שבים כל ערב לבתיהם. ההערכה היא כי כ-80% מן הישיבות הקטנות כוללות פנימייה.³

הלימודים בישיבה הקטנה מתקיימים לאורך כל השנה מלבד חופשות 'בין הזמנים' בחודש תשרי (מיום כיפור ועד ראש חודש חשוון), בחודש ניסן כולו, ובחודש אב (מתשעה באב ועד ר"ח אלול). במרבית הישיבות לא נערכים טיולים או פעילויות חברתיות במשך שנת הלימודים.

מעבר לדרישות הלימודיות, הישיבות הקטנות מתאפיינות באווירה חרדית מובהקת, בקוד-לבוש קפדני ובתקנון מגביל בכל הנוגע לשימוש במכשירים טכנולוגיים לסוגיהם, כולל אינטרנט, טלפונים סלולריים וקשר לתרבות הכללית.

ב'בקיאות' – שהוא לימוד מהיר ופחות מעמיק של הגמרא עם מיעוט מפרשים, עלי-מנת לרכוש ידע כללי והיכרות עם עולם מושגים רחב בשעות אחר הצהריים. באופן מסורתי, השיעורים הפרונטליים במרבית הישיבות הקטנות ניתנים מפי הרבנים ללא שימוש באמצעי-עזר פדגוגיים ודידקטיים, לרוב אף ללא שימוש בלוח ובוודאי שלא באמצעי-עזר חדישים. התלמידים נבחנים מזמן לזמן על לימודיהם בכתב או בע"פ, אולם אינם ניגשים למבחנים רשמיים או חיצוניים, אינם מקבלים תעודות ולא מתקיימות אספות-הורים לעדכון ודיווח על התקדמותם. ההורים מתעדכנים על התקדמות בניהם בשיחות אישיות עם ראש הישיבה.

לפי עדות בוגריהן (בהם שלושה ממחברי מחקר זה), הטובות שבישיבות הקטנות מעניקות חינוך איכותי לתלמידיהן. עם שעות הלימוד הרבות וההעמקה במקצוע יחיד לאורך כל שעות היום, הישיבות הקטנות משיגות תוצאות טובות מאוד. הלמידה האינטנסיבית, שהיא עצמאית בחלקה הגדול, מפתחת אצל הנערים קשת של כישורים ומיומנויות, ובהם יכולת תכנון, משמעת עצמית, למידה דיאלוגית, יכולת שינון של חומר רב, וכמובן גם יכולת חשיבה ברמה גבוהה שמתפתחת בעיקר בלימוד הגמרא ב'עיון'.

³ חלקן הגדול מציע אפשרות לנוח בפנימייה בשעות הצהריים, גם לתלמידים שאינם לנים בה בלילה. עם זאת, רק במיעוטן של הישיבות הפנימייה מוסדרת, מתקצבת ומפוקחת באמצעות 'מתן' – הגוף הרלוונטי לפיקוח על הפנימיות בישיבות. היתר מפעילות פנימיות באופן עצמאי.

הצוות החינוכי של הישיבה הקטנה

הצוות החינוכי בישיבה קטנה כולל בדרך-כלל את בעלי התפקידים הבאים:

◀ **מנהל המוסד 'ראש הישיבה'** – הוא האחראי על קביעת אופי הישיבה, על בחירת הצוות ועל קבלת התלמידים (מלבד האחריות להיבטים הכלכליים והפיזיים של הישיבה). הוא משמש לעיתים גם ר"מ (ריש מתיבתא) של אחת הכיתות.

◀ **'משגיח' או 'מנהל רוחני'** – ממונה על הפן הדתי/רוחני של הישיבה, מלווה את דרכם של התלמידים במוסד, קובע את הכללים המחייבים בישיבה ואחראי על אכיפתם בפועל; מעביר שיחות מוסר והשקפה, ממונה על הסנקציות כלפי מישאינים עומדים בכללים, ובכלל זה מחליט על הפסקת לימודיהם בישיבה.

◀ **'ר"מים (ריש מתיבתא)** – הם מחנכי הכיתות שמלמדים בכל יום שיעור בגמרא עיון לפני הצהריים, ולצידם משמשים גם ר"מים לשיעורי הבקאות המתקיימים אחר הצהריים. לכל כיתה יש שני ר"מים – האחד לעיון ושני לבקאות.

◀ **'משיבים'** – הם רבנים היושבים בבית המדרש בזמן שהתלמידים עסוקים בלמידה בחברותות ומסייעים להם בהבנת הגמרא.

◀ **'מדריך'** – הוא האחראי על התנהגות התלמידים בפנימייה, בהפסקת הצהריים ובשעות הלילה.

בעלי התפקידים הם בוגרי ישיבות חרדיות גדולות, שהיו לאחר מכן אברכי 'כוילל' במשך שנים.

השיוך החברתי-תרבותי של תלמידי הישיבות הקטנות

השיוך החברתי-תרבותי של תלמידי הישיבות הקטנות משקף את מרקם הקהילה החרדית לגווניה. החלוקה הבסיסית היא בין ישיבות קטנות של הקבוצות הליטאיות, החסידיות והספרדיות. קבוצות אלו אף מתחלקות לתת-קבוצות בעלות מאפיינים שונים המשקפים דגשים דתיים, אורח-חיים, שיטות-לימוד ועוד. לכל תת-קבוצה בחברה החרדית יש בדרך-כלל ישיבה קטנה משלה.

בצד החלוקה לקבוצות בחברה החרדית, אנו מוצאים בכל קבוצה היררכיה ברורה בין הישיבות על פי רמתן הלימודית, איכות התלמידים ורמת ההישגים הנדרשים. זוהי למעשה מערכת אליטיסטית מאוד המדורגת על-ידי הקהילה. הסללת התלמידים לפי קהילה, משפחה ויכולות לימודיות היא עמוקה וקפדנית. יחד עם זאת, המודל החינוכי והלימודי העקרוני של הישיבות הקטנות משותף לכלל הקהילות החרדיות.

המשך הלימודים לאחר הישיבה הקטנה

עם סיום לימודיהם בוגרי הישיבות הקטנות מופנים להמשך הלימודים בישיבה גדולה. הישיבות הגדולות מיועדות אף הן ללימוד תורה בלבד, ובפרט ללימוד גמרא באופן

אינטנסיבי ומעמיק. שאלת המשך הלימודים לאחר הישיבה הקטנה, היא גורם משמעותי בבחירת ההורים והתלמידים את הישיבה הקטנה. בוגרי ישיבות קטנות יוקרתיות יופנו לישיבות גדולות יוקרתיות. בחלק מן הישיבות הקטנות הספרדיות ישנה בקרב התלמידים המצטיינים מגמה להשתלב בישיבות ליטאיות גדולות מובילות.

היבטים תקציביים של הישיבות הקטנות

החוק הישראלי הגדיר את הישיבות הקטנות 'מוסדות תרבותיים-ייחודיים', וכך אפשר לפטור אותן מלימודי הליב"ה למרות שהן מתוקצבות חלקית על-ידי המדינה. היקף התקצוב שהמדינה מזרימה להן עומד על

כ-60% מן התקצוב שניתן לכיתה בחינוך הרשמי. בנוסף, חלקמן הישיבות הקטנות מתוקצבות גם כפנימיות במסגרת החינוך ההתיישבותי (פרויקט מתן) או במסגרת משרד הרווחה.

תקציב הישיבות הקטנות מתבסס על תקציב המדינה, על שכר-לימוד (כ-500-1,000 ש"ח לחודש) ועל תרומות. עם זאת יש לציין כי עלות הלימודים בישיבות הקטנות נמוכה-יחסית בהיותה מבוססת על למידה עצמאית ועל מעט שיעורים שניתנים מפי צוות המורים. במוסדות אלה אין לימודים יקרים כגון לימודי מדעים, וכמובן אין צורך בכל התשתיות הנדרשות במוסד-לימודים רגיל, כגון מעבדות, מחשבים, ועוד.

פרק שלישי: תיאור מפורט של ישיבות תיכוניות חרדיות

מאשר בישיבות הקטנות, אלא שחלק משעות אחר הצהריים מוקדש בהן ללימודים כלליים באנגלית, מתמטיקה, היסטוריה, לשון, אזרחות, חינוך גופני, תנ"ך ומחשבת ישראל – לימודים שאינם נלמדים בישיבות הקטנות.

רבים מן התלמידים בישיבות התיכוניות החרדיות מגיעים עם רקע מוקדם במקצועות כלליים, אך רק מעט מהם בוגרי בתי-ספר יסודיים חרדים לבנים, המקיימים את תוכנית לימודי היסוד באופן מלא.

לישיבות התיכוניות החרדיות ישנה תוכנית לימודים מגוונת, התלמידים מקבלים תעודות הערכה תקופתיות, ומתקיימות בהן אספות הורים מעת לעת לדיווח על מצבו הלימודי של הבן.

בישיבות התיכוניות החרדיות נהוגה פתיחות רבה יותר בנוגע לקוד הלבוש ולשימוש במכשירים טכנולוגיים ואינטרנט. התלמידים בישיבות אלו חשופים יותר לחברה ולתרבות הישראלית הכללית, אם כי בין הישיבות התיכוניות עצמן ישנם הבדלים בתחומים אלה.

במרבית הישיבות התיכוניות החרדיות מכוונים את הבוגרים להמשיך לישיבה

כאמור, במקביל לישיבות הקטנות החרדיות, מתקיימות בישראל גם מעט ישיבות תיכוניות חרדיות. המודל של ישיבה תיכונית רווח מאוד בחינוך הדתי-לאומי בישראל, וניתן למצוא דמיון רב בינו לבין רבים ממוסדות החינוך של הקהילות החרדיות בצפון-אמריקה ובמערב-אירופה, אולם בחינוך החרדי בישראל מדובר עד כה בתופעה מצומצמת ביותר. הישיבה התיכונית החרדית נועדה לשלב לימודי גמרא אינטנסיביים, כמקובל בעולם הישיבות, עם לימודים כלליים המכוונים להכין את התלמיד לבחינות-בגרות. ישיבות אלו נועדו לתלמידים שהוריהם מבקשים לציידם בכלים שעשויים לסייע להם בבוא היום לצאת לעולם העבודה. פרק זה נועד להעמיק את ההיכרות עם הישיבות התיכוניות החרדיות הקיימות, לזהות את פוטנציאל הגידול וההתרחבות שלהן ולנחם ואת הקשיים המרכזיים העומדים בפניהן.

הישיבות התיכוניות החרדיות הן לרוב מוסדות ארבע-שנתיים (ט'-י"ב),⁴ שתלמידיהם ניגשים לבחינת-בגרות בגמרא (5 יחידות) ובכל מקצועות החובה. סדר היום בישיבות התיכוניות החרדיות הוא ארוך ותובעני לא פחות, ואולי אף יותר

⁴ יוצאת מכלל זה ישיבת היישוב החדש בתל-אביב, המקיימת חמש שנות לימוד.

גדולה, אולם בחלק מן המקרים התלמידים ממשיכים לשיבת-הסדר, למסלול צבאי ייעודי למשרתים חרדים או למסלול אקדמי חרדי. בחלק אחר של מוסדות אלה, מכוונים את הבוגרים להכשרה טכנולוגית.

עד לשנת תשס"ח פעלו בישראל חמש ישיבות תיכוניות חרדיות ותיקות עם פחות מ-800 תלמידים. בשנים שלאחר מכן נפתחו 15 ישיבות תיכוניות חרדיות חדשות, ובשנת תשע"ח עמד מספר התלמידים הכולל בישיבות התיכוניות החרדיות על קרוב ל-2,000. רוב המוסדות החדשים הוקמו מן היסוד, ורק מעטים מהם התקיימו קודם לכן במתכונת חינוכית אחרת.

מגמת הגידול וההתרחבות של הישיבות התיכוניות החרדיות נובעת מן הגידול הטבעי של האוכלוסייה החרדית, מפנייה של הישיבות התיכוניות החדשות אל קהלי-יעד נוספים, ומתהליכי-שינוי פנימיים המתחוללים בקרב החברה החרדית. ניתן להבחין בשני הבדלים בין הישיבות התיכוניות החרדיות הוותיקות לבין אלו החדשות:

◀ הישיבות התיכוניות הוותיקות העדיפו בדרך-כלל להתמקם מחוץ לריכוזים החרדים המובהקים ובריחוק מהם. כך עשו גם חלק מן הישיבות התיכוניות החדשות, אך חלקן הוקמו בתוך ריכוזים חרדים או בסמיכות להם.

במחקר זה זוהו 20 ישיבות תיכוניות חרדיות בהן מוקדשת כמחצית הזמן ללימודי גמרא וקודש, וכמחצית ללימודים לבחינות הבגרות. התיאור המפורט של ישיבות תיכוניות חרדיות אלו המופיע להלן, מתבסס על ראיונות שהתקיימו עם רוב ראשי הישיבות התיכוניות החרדיות, על מסמכים המתארים ישיבות כאלו לקהל היעד, ועל תקנונים חינוכיים שלהן. חלק מהן גם ענו על שאלון שנועד למטרה זו. תיאור הישיבות התיכוניות החרדיות שלהלן, נעשה על פי מידת הוותק שלהן.

1. ישיבת 'היישוב החדש'/ישיבת הרב עמיאל בתל-אביב

ישיבת 'היישוב החדש' נוסדה בתל-אביב בשנת תרצ"ט (1938/9) על-ידי הרב משה אביגדור עמיאל. הייתה זו הישיבה התיכונית החרדית הראשונה בארץ-ישראל ששילבה לימודים כלליים עם לימודי-קודש והיחידה במינה בארץ במשך כ-50 שנה. בראשית דרכה עמד בראש הישיבה הרב ראובן טרופ, תלמיד-חכם ובן-ישיבה מובהק. הרב אלעזר מנחם שך (לימים מנהיג עולם התורה הליטאי) שימש בה ר"מ בראשית דרכו בארץ-ישראל. במשך עשרות

◀ הישיבות התיכוניות הוותיקות היו בפיקוח החינוך הממלכתי-דתי, בעוד שהישיבות התיכוניות החדשות נתונות כבר תחת פיקוח המחוז החרדי במשרד החינוך, שיצר תוכנית ייחודית לעידוד הקמתן באמצעות הקצאת משאבים נוספים לטובת שכירת מבנה, תגבור שעות-לימוד להשלמת הפערים במקצועות הכלליים, תגבור לימודי הקודש, תקצוב חלקי של משרת ראש הישיבה (לצד המנהל), ועוד.

בוגרים רבים של ישיבת 'היישוב החדש' השתלבו במשרות תורניות בעולם הישיבות החרדי ובעולם הרבנות והדיינות לצד בוגרים רבים אחרים שהשתלבו בהצלחה בכל תחומי החיים בחברה הישראלית. עפ"י נתוני משרד החינוך, מספר תלמידי 'היישוב החדש' נמצא בירידה קלה ב־15 השנים האחרונות, אולם אין לנו מידע על הגורמים לכך.

2. ישיבת 'מערבא' / 'מכון רובין' במתתיהו

ישיבת 'מערבא' היא הישיבה התיכונית החרדית השנייה שקמה בישראל. היא נוסדה בשנת הלימודים תשמ"ה (1984/5) ביישוב מתתיהו על־ידי הרב ברוך צ'ייט (חייט). הרעיון להקים את הישיבה עורר הסתייגות מצד רבנים, ובראשם הרב אלעזר מנחם שך, וכדי להתגבר על הסתייגות זו הוקמה הישיבה הרחק משני הריכוזים החרדים הגדולים – ירושלים ובני־ברק – ביישוב החרדי־ציוני מתתיהו. כמו כן מיקדה הישיבה את עצמה בקהל־יעד של חרדים "מודרניים" ועולים מארצות המערב. הישיבה נקראת בפרסומים רשמיים 'מערבא מכון רובין' (Ma'arava Rubin Academy) ללא המונח 'ישיבה', וזאת כדי להפיג את הסתייגות הרבנים.

בתחילת דרכה של הישיבה היו רובם המכריע של תלמידיה מארצות־מוצא דוברות אנגלית, אולם רוב תלמידיה היום הם ילידי־ישראל – רובם ממוצא אשכנזי

שנים שימש בה הרב יהודה קולודצקי ראש הישיבה, וכיום עומד בראשה בנו, הרב כתריאל קולודצקי.

ישיבה זו נודעת בדרישותיה הגבוהות בלימודים ובמשטר הקפדני הנוהג בה. יום הלימודים נמשך בה 13 שעות, מתוכן מוקצות ללימודי־חול רק שעתיים וחצי. בשל כך נמשכים בה הלימודים חמש שנים, לעומת ארבע שנות־לימוד בשאר בתי הספר התיכוניים והישיבות התיכוניות בישראל. לצד הישיבה פועלת פנימייה, בה מתאכסנים התלמידים שאינם גרים באזור תל־אביב.

קהל היעד של ישיבת 'היישוב החדש' הם בוגרי כיתה ח' הבאים ממשפחות של חרדים 'מודרניים'. הישיבה שימשה בעיקר פתרון לשכבה מבוססת של 'בעלי־בתים' שרצו כי בניהם יעמדו ברשות עצמם כמפרנסים לכשיתבגרו, וזאת בצד קביעת עיתים לתורה לפני העבודה או אחריה. מעמדן החברתי־כלכלי הגבוה־יחסית של הורי התלמידים בישיבה זו מאפשר להם לעמוד בעלות הגבוהה שנדרשת בה.

מראשית דרכה כיוונה ישיבת 'היישוב החדש' את בוגריה להמשך לימודי־קודש בישיבות הגדולות, ולאחר מכן להמשיך ולרכוש השכלה גבוהה או לפנות ללימודים תורניים גבוהים. אף שברשותם תעודת־בגרות, רוב הבוגרים של ישיבה זו ממשיכים ללמוד בישיבות גדולות, ורק מיעוטם ממשיך לישיבות־הסדר או לשירות צבאי.

⁵ עד שנת הלימודים תש"ע היו לישיבה גם כיתות ז'–ח'.

גם ישיבת 'נהורא' נתקלה בתחילת־דרכה בהסתייגות של הרב אלעזר מנחם שך. עם עלייתו של הרב אהרן לייב שטיינמן להנהגת הציבור הליטאי, הצליח הרב גרינבוים להגיע להסכמה שבשתיקה, או לגיבוי חשאי של רבנים חשובים לקיומה של הישיבה.

ישיבת 'נהורא' שוכנת בקמפוס רחב־ידיים המצויד במבנים חדשים ומרווחים ושכר הלימוד בה גבוה (כ־2,300 ש"ח לחודש). הישיבה נחשבת לבעלת מעמד דומה לזה של ישיבת 'מערבא', אולם אוכלוסיית התלמידים בה מגוונת יותר מבחינת המוצא העדתי, ורבים מתלמידיה זכאים להנחה בתשלומי ההורים. בוגרי ישיבת 'נהורא' מוכוונים בדרך־כלל להמשיך לישיבה חרדית גדולה.

מרבית השכבות בישיבה זו הן בנות ביתה אחת בלבד, אבל אחת לשנתיים בדרך־כלל נפתחת בה שכבה עם שתי כיתות. מספר התלמידים בישיבה יציב בדרך־כלל (170-140).

4. ישיבת 'נהרדעא' בגני־תקוה

ישיבת 'נהרדעא' הוקמה על־ידי תנועת 'פועלי־אגודת־ישראל' בשנת הלימודים תשס"ג (2002/3) במענה לביקוש הרב שהיה אז לשלוש הישיבות התיכוניות החרדיות הוותיקות. עם הקמת ישיבה זו התפרסם נגדה מכתב מטעם הרב יוסף שלום אלישיב והדבר גרם לחלק מאנשי הצוות לסגת מן היוזמה, אולם הדבר לא מנע את פתיחתה.

וממשפחות של מעמד חברתי־כלכלי גבוה־יחסית. על־מנת להתקבל לישיבת 'מערבא' נדרשים המועמדים לעמוד בריאיון אישי ובמבחן חישובי של מכון מקצועי.

הישיבה זכתה להצלחה גדולה ונחשבה שנים רבות לישיבה התיכונית החרדית המצליחה והמבוקשת ביותר, בזכות אנשי־צוות מעולים, תלמידים מצטיינים ורמה לימודית גבוהה בכל התחומים. הישיבה פועלת גם בתנאים פיזיים מצוינים. היא שוכנת במבנים חדשים ומרווחים והתנאים בישיבה ובפנימייה הם ברמה גבוהה ביותר. תשלומי ההורים בישיבת 'מערבא' הם הגבוהים ביותר מבין הישיבות התיכוניות (כ־3,000 ש"ח לחודש).

רוב מכריע של בוגרי 'מערבא' ממשיכים בישיבות הגדולות היוקרתיות בעולם הישיבות הליטאי. הישיבה שומרת על היקף תלמידיה לאורך־זמן (כ־150 תלמידים). בכל שכבה יש ביתה אחת עם כ־40 תלמידים, והישיבה אינה מעוניינת להתרחב.

3. ישיבת 'נהורא' במבוא־חורון

ישיבת 'נהורא' הוקמה במבוא־חורון בשנת הלימודים תשנ"ו (1995/6) על־ידי הרב אברהם גרינבוים (כיום מראשי 'קרן וולפסון'). בתחילת דרכה פנתה ישיבה זו הן אל ציבור חרדי "מודרני" והן אל ציבור דתי־לאומי (בפרט חרדי־לאומי). בשבע השנים האחרונות היא פונה אל הציבור החרדי בלבד, וזאת משום שהוקמו מאז ישיבות תיכוניות רבות עבור הציבור הציוני־דתי.

בישיבת 'מאורות' מושם דגש על החיבור בין התנ"ך וחז"ל לבין חיי היום-יום, על התנדבות ותרומה לקהילה ועל נושאים אקולוגיים סביבתיים. הישיבה מתאפיינת ביחס חיובי למדינה, יש בה מסלול ללימודי ארץ-ישראל, והתלמידים משתתפים במיזם 'מסע ישראלי'.

שיעור תשלומי ההורים בישיבה זו נמוך מבישיבות התיכוניות הוותיקות (הוא מגיע לכ-1,800 ש"ח לחודש), אך הוא עדיין גבוה משמעותית מזה הנהוג בישיבות הקטנות.

ישיבת 'מאורות' שכנה תשע שנים במבנה שכור, אך לפני כשלוש שנים הקצתה לה עיריית בית-שמש קרקע למבנה-קבע. מרבית תלמידי הישיבה הם תושבי האזור. הישיבה התמקמה בריחוק מן המרכזים החרדים של בית-שמש, וזאת על-מנת לגבור על ההסתייגות הרבנית להקמתה. בוגריה מוכוונים בעיקר לישיבות גדולות המיועדות לבוגרי ישיבות תיכוניות, אולם חלקם פונה לשירות צבאי במסגרת התואמת את אורח החיים החרדי.

מספר התלמידים בישיבת 'מאורות' ידע עליות ומורדות, וייתכן שהדבר קשור לתחרות עם ישיבות תיכוניות אחרות בסביבה, ולפתיחתן של ישיבות חדשות בשנים האחרונות.

6. ישיבת 'אור מנחם' באשקלון

בשנת הלימודים תשס"ז (2006/7) הוקמה באשקלון ישיבת 'אור מנחם' ע"י חסידי חב"ד, והיא פונה אל האוכלוסייה המקומית

ישיבת 'נהרדעא' פועלת בבעלות עמותה שבראשה עומד הרב חנוך ורדיגר, שירש את תנועת פא"י (פועלי-אגודת-ישראל) ההיסטורית מאביו. בשנותיה הראשונות עמד בראש הישיבה הרב רפאל פרנק, וכיום עומד בראשה הרב ברוך לנדאו.

הישיבה נדדה שנים ממקום למקום. היא התחילה את דרכה ביישוב יד-בנימין של תנועת פא"י, משם עברה למושב בית-מאיר ומשם למושב נחלים. כיום היא יושבת בגנית-קווה. נדודיה מעידים על הקושי במציאת מיקום נוח והולם לישיבות תיכוניות חרדיות בישראל.

שיעור תשלומי ההורים בישיבת 'נהרדעא' נמוך מזה הנהוג בישיבות 'מערבא' ו'נהורא', ועומד על כ-1,700 ש"ח לחודש לתלמידים אקסטרניים ו-2,000 ש"ח לתלמידים המתגוררים בפנימייה.

בוגרי הישיבה מוכוונים לישיבות הגדולות, ובעיקר לאלו המוכנות לקבל בוגרי ישיבות תיכוניות חרדיות. מספר התלמידים בישיבה זו נותר קטן לאורך השנים, ובכל שכבה לומדים 15-20 בנים.

5. ישיבת 'מאורות' בבית-שמש

ישיבת 'מאורות' הוקמה בבית-שמש בשנת הלימודים תשס"ד (2003/4), ובראשה עומד הרב אורן גרנית. הישיבה הוקמה מתוך תפיסה אידאולוגית לפיה טוב שצעירים חרדים משכילים ורחבי-אופקים ייטלו חלק בכל תחומי החיים. הקמת הישיבה הרחיבה את היצע הישיבות התיכוניות החרדיות, בעיקר מן ההיבט הגאוגרפי.

לעצמה חינוך אחר. הישיבה מקפידה מאוד על איכות התלמידים מבחינה רוחנית ולימודית ועל מיון קפדני, ואין לה כוונה לגדול מעבר לכיתה אחת לכל שכבת-גיל. המחזור הראשון סיים את לימודיו בשנת הלימודים תשע"ה (2014/15) ורוב בוגריו המשיכו לישיבות גדולות חרדיות.

8. ישיבת 'דרך אמונה' בתירוש

בשל הקושי הרב של הדור השני לבעלי התשובה להשתלב בישיבות קטנות חרדיות, נפתחה עבורם בשנת הלימודים תשע"ב ישיבת 'דרך אמונה' ע"י הרב אברהם אברג'ל. בראש הישיבה עומד כיום הרב יצחק הרמן.

הישיבה התחילה את דרכה ביישוב בית-מאיר ומשם עברה לתירוש. תלמידי הישיבה הם ברובם חסידי ברסלב ממוצא מזרחי ומספרם עומד בשנים האחרונות על כ-70. הקמת הישיבה נתקלה בהתנגדות חריפה מצד רבני ברסלב, אך זכתה עם הזמן ליחס מעורב בתוך החסידות. כמה מרבני ברסלב הבולטים תומכים בה ובדרכה, ואחרים מתנגדים לה.

הישיבה הצטרפה לאחרונה לרשת 'ברנקו וייס'. שכר הלימוד בישיבה הוא 1,100 ש"ח לחודש, ורבים מן התלמידים נזקקים להנחה.

9. ישיבת 'ידידיה' בפתח-תקווה

ישיבת 'ידידיה' בפתח-תקווה מיועדת לאוכלוסיית "קירוב" – תלמידים מבתי-

שהתקרבה ליהדות בסיוע שליחי חב"ד במקום. הישיבה נתונה בגידול מתמיד והיא משלבת תורה עם דרך-ארץ. צוות הישיבה מורכב מחסידי חב"ד, אך נראה שלא כל תלמידי הישיבה מגיעים מבתי חרדים. בוגרי הישיבה ממשיכים את לימודיהם במכללות ייעודיות (כיתות י"ג-י"ד), בישיבות גבוהות, או פונים לשירות צבאי.

7. 'מתיבתא בית-שמש'

עם גידולה של הקהילה החרדית האנגלו-סקסית בבית-שמש, הוקמה בשנת הלימודים תשע"ב (2001/2) ישיבת 'מתיבתא בית-שמש' במושב זנוח הסמוך לעיר. מיקומה זה של הישיבה נבע מן ההסתייגות החרדית להקמת ישיבה תיכונית בתוך בית-שמש, אולם השנה עברה הישיבה כבר למבנה שכור בתוך העיר, ושכר הלימוד בה הוא ככ-1,500 ש"ח לחודש. זוהי הישיבה התיכונית החרדית הראשונה בישראל בה כל התלמידים אקסטרוניים, ללא פנימייה.

הישיבה נפתחה ביוזמתם של הורים עולים שביקשו להקים מוסד במתכונת המקובלת בקהילות החרדיות בחו"ל. היא החלה את דרכה כשלוחה של ישיבת 'מאורות' בבית-שמש, נפרדה ממנה, והצטרפה לרשת 'אורט'.

בראש הישיבה עומד הרב אבישי בראון והיא זוכה להצלחה רבה בקרב קהילת העולים החרדים בבית-שמש. הרב בראון הדגיש בריאיון עמנו כי הישיבה לא נועדה לשנות את מגמת הישיבות הקטנות בישראל, אלא לתת מענה לאוכלוסייה המבקשת

אקסטרני לתושבי־ירושלים המעוניינים בישיבה תיכונית ללא פנימיה. הישיבה מיועדת למשפחות חרדיות קלאסיות המבקשות לבניהן רוחב־דעת ופתיחות־מחשבה בנוסף ללימוד הישיבתי המקובל. תלמידי הישיבה משתייכים לכלל החוגים והעדות בקהילה החרדית. הישיבה מכוונת את בוגריה להמשך לימודים בישיבות גדולות חרדיות.

הקמת הישיבה לא נתקלה בהתנגדות גלויה של רבנים, וזאת בזכות הבנות שקטות שהושגו בין מייסדי הישיבה לבין הרבנים, אבל ראשיה התבקשו שלא להקים את הישיבה בתוך שכונה חרדית מובהקת.

בראשיתה שכנה הישיבה בבניין ישן ברחוב הנביאים, בפאתי השכונות החרדיות. לאחר מכן היא פעלה בבניין משרדים שנשכר עבורה ע"י עיריית ירושלים בתנאים פיזיים קשים באזור התעשייה גבעת־שאול. מאז שנת הלימודים תשע"ח שוכנת הישיבה במבנה שכור בשכונת רוממה.

שכר הלימוד בישיבת 'חדוות התורה' הוא כ־1,000 ש"ח לחודש – מעט יותר מן המקובל בישיבות הקטנות. בתחילה צורפה ישיבת 'חדוות התורה' לרשת 'אמ"ת', אך לאחרונה היא נפרדה ממנה. בשנת הלימודים תשע"ה נפתחה בה גם חטיבת־בנינים.

11. ישיבת 'חכמי־לב' בירושלים

ישיבת 'חכמי־לב' שבבעלות 'האגודה לקידום החינוך', הוקמה בירושלים בשנת הלימודים תשע"ד (2013/2014) ע"י הרב

שאינם חרדים אשר התחנכו בחינוך היסודי החרדי, אך רובם הגדול לא השתלב בהצלחה בישיבה הקטנה.

ישיבת 'ידידיה' הוקמה בשנת הלימודים תשס"ח ע"י הרב בליטנשטיין. היא פועלת בהכוונת גדולי התורה החרדים וזוכה להסכמתם בזכות העובדה שאינה פונה אל נערים מבתים חרדים. מנהלי הישיבה רואים בה מוסד של "בדיעבד" לאוכלוסייה הזקוקה לו, ולא מוסד "לכתחילה" עבור נוער חרדי מסוג כלשהו.

בשנותיה הראשונות לא הגישה הישיבה את בוגריה לבחינות הבגרות, ורק בשנת הלימודים תשע"ג היא החלה ליישם תוכנית־לימודים לבגרות.

הישיבה נמצאת בשנים האחרונות בתהליך התרחבות משמעותי ויש בה מספר כיתות בשכבה.

תלמידי הישיבה לומדים בחברותות עם אברכים, על־מנת לרכוש את דרך הלימוד הישיבתית. מטרת הישיבה היא להביא מספר רב ככל האפשר של תלמידים להמשך לימודים בישיבה גדולה.

שיעור תשלומי ההורים בישיבת 'ידידיה' הוא כ־1,100 ש"ח, אך מרבית התלמידים זוכים בהנחה של כ־40% אחוזים.

10. ישיבת 'חדוות התורה' בירושלים

בשנת הלימודים תשע"ד (2013/2014) נפתחה בירושלים ישיבת 'חדוות התורה' ע"י הרבנים משולם ואהרן ברנדווין. הישיבה נועדה לתת מענה של מוסד

ישיבת-הסדר, שירות צבאי או לימודים באקדמיה – ובלבד שישמור על אורח-חיים חרדי.

תלמידי הישיבה מגיעים מכל הריכוזים החרדים. התלמידים הירושלמים לנים בביתם, והשאר גרים בפנימיית הישיבה. שבר הלימוד הוא כ-1,000 – שקל לתלמיד אקסטרוני וכ-1,250 לתלמיד פנימייה.

12. 'המדרשה החסידית לצעירים' – ביתר-עילית

בשנת הלימודים תשע"ה (2014/2015) הוקמה בביתר-עילית הישיבה התיכונית החרדית הראשונה המיועדת לציבור החסידי. הישיבה הוקמה על-ידי הרב מנחם בומבך והיא חלק מבית הספר התיכון 'לציון ברינה' שנועד תחילה לתלמידים עולים מחבר המדינות. המהלך עורר התנגדות בעיר, אולם תמיכתו השקטה של האדמו"ר מקרלין, שהמבנים בבעלותו, היא שאפשרה את פתיחת המוסד. הישיבה החדשה הופרדה מן המוסד עצמו ונקראה בשם 'מדרשה' ולא ישיבה, על פי דרישת רבנים.

הרב בומבך דאג להתאים את המוסד החינוכי ואופיו למאפיינים החסידיים באמצעות צוות מתאים והווי חסידי מובהק. עם זאת, המדרשה מקיימת פעילות ענפה בתחומים שאינם ישיבתיים אופייניים, כמו כישורי-חיים וספורט. בשל אופייה המיוחד היא מקפידה על כיתות קטנות של כ-18 תלמידים.

בצאלל כהן עבור נערים חרדים שאינם מעוניינים להקדיש את כל זמנם ללימוד גמרא בישיבה קטנה. ישיבה זו נועדה לאפשר לנערים חרדים בוגרי החינוך היסודי החרדי, לבחור את המשך דרכם בחיים ולקיים את הפסוק "יפה תלמוד-תורה עם דרך-ארץ". הישיבה פונה לנערים מכל החוגים והעדות בקהילה החרדית, מתוך הכרה בכך שחלקם הגדול מתאימים למסגרת זו. בשל אופייה של אוכלוסיית היעד (הזרם החרדי המרכזי שלמד בבית-ספר יסודי ללא תוכנית משמעותית של ליב"ה), נדרשה הישיבה להיערך להתאמת המסגרת הלימודית (השלמת פערים בכל המקצועות הכלליים) התרבותית (קוד לבוש המקובל בישיבות קטנות) והכלכלית (שכר-לימוד סביר).

הישיבה פעלה שלוש שנים במבנה קטן בחצר פנימיית "בוניאר" שבשכונת בית וגן. לצד המבנה הוקם אוהל אירועים ששימש בית-מדרש וחדר-אוכל. לאחרונה עברה הישיבה לבניין 'בית-אריאל' שברחוב הפסגה בבית וגן. פנימיית הישיבה נמצאת בשכונת גבעת-מרדכי והתלמידים נעים בין הפנימייה לישיבה בהסעה.

במשך השנים ספגה הישיבה התנגדות חריפה בקהילה החרדית, הן בשל הניסיון למקמה בשכונות עם ריכוז גבוה של אוכלוסייה חרדית, והן בשל האמירה הברורה של העומד בראשה כי זהו מוסד לימודי הרואה עצמו "לכתחילה" וכי ראוי וטוב שנערים רבים ילמדו בו. בישיבת 'חכמי-לב' מעוניינים להתוות לכל בוגר את המסלול המתאים עבורו – ישיבה גדולה,

מלאה. תלמידי הישיבה משתייכים בעיקר למשפחות של בעלי־תשובה.

באופן יוצא־דופן הישיבה פועלת ככפר־נוער בפנימייה השוכנת במרחב כפרי. הישיבה מציעה חוגי־העשרה שונים ומעטפת של אנשי־מקצוע בנוסף למורים.

16. ישיבת 'אגדלך' בירושלים

בשנת הלימודים תשע"ו (2015/16) פתחה רשת 'אורט', בשיתוף פעולה עם הישיבה הגדולה 'אור החיים' של הרב ראובן אלבז (חבר מועצת חכמי התורה של ש"ס), ישיבה תיכונית חרדית בשם 'אגדלך' עבור משפחות של בעלי־תשובה ממוצא מזרחי, והישיבה זוכה לביקוש רב בקרב קהילה זו. כבכל הישיבות התיכוניות החרדיות, שעות הבוקר מוקדשות בישיבה זו ללימוד גמרא בעיון, ובשעות הצהריים מתקיימות בה מגמות־לימוד טכנולוגיות לצד בגרות מלאה.

הישיבה שוכנת בשכונת הבוכרים בירושלים ונתונה לפיקוח המחוז החרדי של משרד החינוך.

17. ישיבת 'זיו אור' בנתניה

בהמשך לפעילותו של הרב אברהם גרינבוים, המתמקדת באוכלוסיית 'קירוב', נפתחה בנתניה בשנת הלימודים תשע"ז ישיבת 'זיו אור' המיועדת גם היא לאוכלוסייה זו. הישיבה קמה למרות שנציגים חרדים בעירייה גילו התנגדות לניסיונות דומים

13. ישיבת 'הוידע' בג'יבנה

בעקבות ההצלחה של ישיבת 'ידידיה' בקרב אוכלוסיית 'קירוב', נפתחה בשנת הלימודים תשע"ה (2014/15) בג'יבנה ישיבה נוספת כזו בשם 'הוידע' ע"י הרב איסר שפריי. ישיבה זו פתוחה לתלמידים בעלי מאפיינים דומים לתלמידי 'ידידיה', המתגוררים באזור הדרום.

14. ישיבת 'זיו אור' בכרמיאל

בהמשך לפעילותו של הרב אברהם גרינבוים בישיבת 'נהורא' ובקרן וולפסון המתמקדת באוכלוסיית 'קירוב', נפתחה בכרמיאל בשנת הלימודים תשע"ה ישיבת 'זיו אור' המיועדת גם היא לאוכלוסייה זו ומשרתת את אזור הצפון. הישיבה כוללת פנימייה. לשם כך שופץ והותאם מלון לשעבר בכרמיאל בסיוע החברה הכלכלית המקומית.

15. ישיבת 'אור אבנר' בכפר סיטרין

לחוף הכרמל, בכפר הנוער ע"ש צבי סיטרין, פועלת ישיבה תיכונית בבעלותו של איש העסקים לב לבייב. הישיבה יועדה בתחילה לעולים מבוכרה, ובהמשך היא פנתה אל נערים חרדים שלא מצאו מקומם בישיבות הרגילות. בראש הישיבה עומד הרב מנחם חייבי והצוות כולו משתייך לחסידות חב"ד. הישיבה מציעה לתלמידיה לימודים מקצועיים לצד לימוד תורה, וחלק מן התלמידים ניגשים גם לבגרות

19. ישיבת 'דובר טוב' בירושלים

בשנת הלימודים תשע"ו הקים הרב דוד סלושץ ישיבה תיכונית-חרדית המיועדת לבעלי-תשובה או לבוגרי מדרשות 'קירוב' המבקשים להעמיק בלימודי-קודש לצד השלמת תעודת הבגרות. הישיבה שוכנת בשכונת רמות בירושלים והיא כוללת פנימייה.

בעבר. המעורבים בהקמת הישיבה דאגו להדגיש כי היא תקבל תלמידים שאינם מתאימים ללימודים בישיבה קטנה.

באתר האינטרנט של עיריית נתניה מוצג מוסד זה כבית-ספר תיכון הנותן מענה לנערים מן האוכלוסייה החרדית הרוצים בהשכלה כללית לצד לימודי-קודש.

18. ישיבת 'בניה' בחיפה

בשנת הלימודים תשע"ז הקים הרב איסר שפריי בחיפה ישיבה במתכונת דומה לישיבת 'ידידיה' שבפתח-תקווה, עבור תלמידים מאזור חיפה. בראש הישיבה עומד הרב אלכס סגל, ומוקדם עדיין להעריך את קצב התפתחותה.

20. 'עמל התורה' בירושלים

ישיבה תיכונית-חרדית זו פועלת בשכונת קריית היובל בירושלים ובראשה עומד הרב דב רוזמן. בגלגולה הקודם נועדה ישיבה זו לנערים חרדים שנשרו משיבות קטנות ונקראה בשם אחר. תלמידי הישיבה מקפידים כיום על אורח-חיים חרדי, כולל קוד-לבוש.

פרק רביעי: סיכום וניתוח נתונים על הישיבות התיכוניות החרדיות

אל הישיבות הגבוהות, בהן מתקיימים לימודי־קודש בלבד. לכן יש עניין רב לבחון בנקודת־זמן זו מהי מידת הביקוש הפוטנציאלי הקיים בעת הזו בקרב ציבור ההורים החרדים ללימודים במסלול החינוך החרדי העל־יסודי המשלב לימודים כלליים בצד לימודי־קודש, וזאת למרות שמצבת התלמידים מציגה עדיין שיעור די נמוך, אם כי הולך וגדל בקצב לא מבוטל של תלמידים.

לוח 2 מצביע על תפרוסת התלמידים ב־20 תשיב"ח 2017/2018. בלוח בולטת התופעה של היעדר ישיבה תיכונית־חרדית בעיר בני־ברק, בה יש ריכוז גדול של אוכלוסייה חרדית. הדבר מבטא ללא ספק את ההתנגדות התקיפה השוררת בשלב זה לקיומן של ישיבות תיכוניות חרדיות בתחומי עיר זו. לעומת זאת בירושלים, שהיא עיר מעורבת וחיים בה חרדים ושאינם חרדים, פעלו בשנת תשע"ח ארבע ישיבות תיכוניות חרדיות: 'חדוות התורה', 'חכמי־לב', 'דובר טוב' ו'עמל התורה'.

הנתונים על מספר התלמידים בישיבות התיכוניות החרדיות שמופיעים בלוח 2 מצביעים על שונות רבה בגידול במספר זה בין שנת תשע"ו לשנת תשע"ח. שתי

לוח 1 מצביע על הגידול שחל לאורך השנים במספר תלמידי מוסדות החינוך החרדי העל־יסודי, אותם, כאמור, הגדרנו באופן אופרטיבי לצורך מחקר זה 'ישיבות תיכוניות חרדיות', אף כי לא כולם מכנים עצמם כך. בין השנים תש"ס (1999/2000) ותשס"ו (2005/6) היה המספר הכולל של תלמידי הישיבות התיכוניות החרדיות יציב, ועמד על כ־550 תלמידים. מאז הוקמו עוד כמה מוסדות חדשים וחל גם גידול־מה במספר תלמידי המוסדות הוותיקים. בין השנים תשס"ו לשנת תשע"ח (2017/18) גדל מספר התלמידים בישיבות אלו מ־562 ל־1,972 (250%).

אין ספק כי מסתמנת תמורה במסלול זה של חינוך חרדי על־יסודי. הדבר מסמן את תחילתו הצנועה של גידול בביקוש לסוג חינוך זה המתקיים במקביל למסלול ההגמוני של הישיבה הקטנה, בה לומדים רוב התלמידים החרדים. בתשע"ח למדו בישיבות הקטנות כ־30,000 תלמידים – כלומר, למרות שיעור הגידול הניכר של התלמידים בישיבות התיכוניות החרדיות בתריסר השנים האחרונות, עמד מספר התלמידים במוסדות אלה בשנת תשע"ח על כשישה וחצי אחוזים בלבד. ואכן, הציבור החרדי נשאר נאמן ברובו המכריע למסלול הישיבות הקטנות המוליך באופן רציף

שמש, ישיבת 'חדוות התורה' בירושלים ו'המדרשה החסידית' בביתר-עילית, ואילו ישיבת 'חכמילב' שמרה על יציבות מספרית. בעתיד תידרש בדיקה יסודית כדי להבין את ההבדלים בשיעורי הגידול של תלמידים בישיבות התיכוניות החרדיות.

הישיבות הוותיקות ביותר – 'היישוב החדש' ו'מערבא' – שומרות על יציבות במספר תלמידיהן. מבין הישיבות התיכוניות החרדיות, אלו המכוונות באופן מלא לבחינות הבגרות הן אלו שגדלו במידה ניכרת: ישיבת 'נהורא' במבוא חורון, ישיבת 'מתיבתא בית-שמש' בבית-

לוח 1: מספר התלמידים בישיבות התיכוניות החרדיות לפי שנת לימודים, תש"ס-תשע"ח (1999/2000-2017/18)

שנת לימודים	סה"כ תלמידים	שנת לימודים	סה"כ תלמידים	שנת לימודים	סה"כ תלמידים
תש"ס 1999/2000	544	תשס"ז 2006/7	695	תשע"ד 2013/14	988
תשס"א 2000/1	556	תשס"ח 2007/8	733	תשע"ה 2014/15	1,267
תשס"ב 2001/2	565	תשס"ט 2008/9	751	תשע"ו 2015/16	1,343
תשס"ג 2002/3	544	תש"ע 2009/10	821	תשע"ז 2016/17	1,850
תשס"ד 2003/4	551	תשע"א 2010/11	808	תשע"ח 2017/18	1,972
תשס"ה 2004/5	548	תשע"ב 2011/12	837		
תשס"ו 2005/6	562	תשע"ג 2012/13	939		

מקור: עיבוד נתונים שנלקחו מאתר האינטרנט 'במבט רחב' של משרד החינוך

לוח 2: מספר תלמידים בישיבות תיכוניות חרדיות, תשס"ח-תשע"ח

מספר תלמידים בשנה			יישוב	שנת יסוד	מוסד
תשע"ח	תשע"ז	תשס"ח			
193	188	283	תל-אביב	תרצ"ט	היישוב החדש
156	150	140	מתתיהו	תשמ"ז	מערבא
202	159	148	מבוא-חרון	תשנ"ט	נהורא
67	59	53	גני-תקוה	תשס"ח	נהרדעא
96	80	96	בית-שמש	תשס"ז	מאורות
82	92	54	אשקלון	תשס"ח	אור מנחם
94	65	-	בית-שמש	תשע"ה	מתיבתא בית-שמש
68	39	-	מושב תירוש	תשע"ד	דרך אמונה
71	-	-	ירושלים	תשע"ז	אגדלך
217	-	-	כפר סיטרין	תש"ע	אור אבנר
73	33	-	בית-רעילית	תשע"ה	המדרשה החסידית
130	58	-	ירושלים	תשע"ד	חדוות התורה
55	57	-	כרמיאל	תשע"ה	זיו אור
76	64	-	ירושלים	תשע"ד	חכמי-לב
162	188	-	פתח-תקווה	תשע"ג	ידידיה
69	102	-	גן-יבנה	תשע"ה	יהודע
47	-	-	נתניה	תשע"ז	זיו אור
26	=	-	חיפה	תשע"ח	בניה
82	-	-	ירושלים	תשע"ז	דובר טוב
128	139	-	ירושלים	תשע"ז	'עמל התורה*

* לפני שנת ייסודו פעל המוסד במתכונת שאינה ישיבה תיכונית-חרדית

ניתוח מאפייני הישיבות התיכוניות החרדיות

ניתן לסווג את הישיבות הנ"ל לשלוש קטגוריות:

1. ישיבות תיכוניות חרדיות ותיקות

הפונות אל האוכלוסייה החרדית-מודרנית. הורי הלומדים בהן הם בעלי מקצועות חופשיים והכנסה גבוהה. הנערים באים עם רקע בלימודים כלליים. ההורים מעוניינים בכך שבנם ילמד וישיג תעודת-בגרות וימשיך לאחר מכן לישיבות הגדולות החרדיות המובילות. בקטגוריה זו נכללות הישיבות: 'היישוב החדש', 'מערבא', 'נהורא' ו'נהרדעא'. במגמה דומה נפתחה גם ישיבת 'מתיבתא בית-שמש' (אם כי נראה שהיא פונה מעט יותר לעבר הזרם המרכזי החרדי ולעבר משפחות ממעמד כלכלי נמוך יותר). ישיבות תיכוניות חרדיות אלו אינן מקובלות על דעת חלק מן המנהיגות החרדית, אבל אינן נתפסות כ"תחרות" לישיבות הקטנות.

2. ישיבות תיכוניות חרדיות חדשות

הפונות אל הזרם המרכזי של החברה החרדית – ישיבות אלו הוקמו כתוצאה מתפיסת-עולם הרואה בישיבה התיכונית החרדית מודל נכון וראוי מ'לכתחילה', לפחות עבור חלק מן הנערים החרדים. כאלו הן הישיבות 'מאורות' בבית-שמש, 'חדוות התורה' ו'חכמי-לב' בירושלים, ו'המדרשה החסידית' בביתר-עילית. ישיבות אלו פונות אל נערים חרדים מרקע שמרני יותר ומן הזרם החרדי

המרכזי, ולכן ההתנגדות לקיומן חריפה יותר מצד חלק מן ההנהגה התורנית. אולם לצד התנגדות זו הן זוכות לתמיכה שקטה של רבנים בולטים אחרים.

שתי ישיבות תיכוניות חרדיות מסוג זה צמחו מתוך מוסדות בעלי מתכונת חינוכית אחרת, אך שינו במשך השנים את מתכונתן המקורית ואימצו את מתכונת הישיבה התיכונית החרדית, הכוללת לימודי-קודש ולימודים כלליים לבחינות הבגרות. תמורה זו התרחשה בישיבת 'אור אבנר' בכפר סיטרין ובישיבת 'עמל התורה' בירושלים.

3. ישיבות תיכוניות חרדיות חדשות

לבעלי-תשובה ואוכלוסיית 'קירוב' – ישיבות אלו הוקמו עבור בוגרי החינוך החרדי הבאים מבתים שאינם חרדיים, או עבור דור שני של משפחות של בעלי-תשובה. בקטגוריה זו נכללות הישיבות: 'ידידיה', 'יהודע' ו'זיו אור' שבכרמיאל, וישיבת 'בניה' שבנתניה. דומות להן הן ישיבת 'דרך אמונה' וישיבת 'אגדלך'. גם הישיבות 'אור מנחם' ו'אור אבנר' פונות לקהל זה. הן מתקבלות בדרך-כלל בברכה על-ידי המנהיגות החרדית, היות שאינן פונות כלל לזרם החרדי המרכזי.

מלבד ההבדל בין קהלי היעד השונים של הישיבות התיכוניות החרדיות, יש ביניהן הבדלים נוספים:

מתפרסות על פני משרע רחב של החברה החרדית. חלקן האחד ממוקם במשבצות של מעמד בינוני עד בינוני-נמוך מקרב הזרם המרכזי והשמרני, וחלקן האחר מצא את מקומו במשבצות של המעמד הבינוני-נמוך עד נמוך של בעלי-תשובה ואוכלוסיית 'קירוב'.

כך היו הישיבות התיכוניות החרדיות ממוסדות המכוונים לקהלי-יעד צר למדי של מוסדות החינוך העל-יסודי החרדי, המשרתים קהלי-יעד רבים ומגוונים על פני חלקים רבים של המפה החברתית-כלכלית והתרבותית של האוכלוסייה החרדית בישראל. קהל היעד של החרדים 'המודרניים' הוא קטן-יחסית ולרשותו עומד מבחר ישיבות תיכוניות חרדיות ותיקות וחדשות. עבור בעלי התשובה ואוכלוסיית 'קירוב' מוקמות ישיבות תיכוניות חדשות ללא התנגדות - חלקן אינן מכוונות באופן מלא להשגת תעודת-בגרות. לרשות קהל היעד של הזרם המרכזי-שמרני, המהווה את עיקר האוכלוסייה החרדית, עומדות בינתיים ישיבות חרדיות מעטות המכוונות להשכלה גבוהה באמצעות לימודים לתעודת-בגרות מלאה. קהלי-יעד זה מתחבט עדיין בשאלה אם יש לו מקום בישיבה תיכונית, והוא נשאר נאמן ברובו למסלול הישיבה הקטנה, שאינה כוללת כל מרכיב שהוא של לימודים כלליים.

נראה כי רק הצלחה לגייס קבוצת-תלמידים משמעותית מן הזרם המרכזי תאפשר להפוך את המסלול העל-יסודי החרדי המשלב לימודים כלליים לצד לימודי-קודש למסלול נורמטיבי

◀ **הבדלים בשכר הלימוד** - בעוד שהישיבות הוותיקות פונות לציבור אמיד ובעל יכולות כלכליות, הישיבות החדשות פונות גם לקהלים שאין באפשרותם לשלם שכר-לימוד גבוה.

◀ **הבדלים בצורך להשלים פערים בלימודים כלליים** - ככל שהמוסד מכוון יותר לנערים שהם חסרי רקע בלימודים כלליים ובאים מן הזרם המרכזי, כך יידרש תגבור גדול יותר להשלמת הפערים שהם מביאים מבית הספר היסודי.

◀ **הבדלים במאפיינים תרבותיים** - ההבדל בקהלי היעד אמור להתבטא בקוד-לבוש, בתקנון ובהיבטים נוספים. כל ישיבה מעצבת את מקומה במרחב החינוכי והחברתי באמצעות מאפיינים אלה.

◀ **הבדלים בהכוונת הבוגרים להמשך לימודים** - הישיבות הוותיקות מכוונות את תלמידיהן לישיבות גדולות חרדיות. שאלת מוסדות ההמשך של המוסדות החדשים מהווה עדיין אתגר גדול ומשמעותי המעסיק את ההורים לתלמידים פוטנציאליים.

איור 1 משרטט מפה חברתית-חינוכית של הישיבות התיכוניות החרדיות מבחינת קהלי היעד. הישיבות הוותיקות ממוקמות במשבצות של מעמד בינוני-גבוה עד גבוה ומכוונות אל החוגים 'המודרניים' של האוכלוסייה החרדית. הישיבות החדשות

שיפעל לצד מסלול הישיבה הקטנה בקרב הזרם המרכזי החרדי. המוסדות 'מאורות', 'מתיבתא בית-שמש', 'המדרשה החסידית', 'חדוות התורה', 'חכמילב' ודומיהם שיוקמו בעתיד, עשויים להיות תשתית לשינוי ולהפיכת הישיבה התיכונית החרדית למסלול-לימודים חרדי רב-ממדי שקיומו עשוי להשפיע על המשך חייהם של הבוגרים בהשכלה גבוהה ובתעסוקה.

איור 1: הישיבות התיכוניות החרדיות, לפי מצב כלכלי וזרם תרבותי-חברתי*

זרם תרבותי-חברתי בחברה החרדית					מצב כלכלי
'קירוב'	בעל-תשובה	מודרני	זרם מרכזי	חרדי-שמרני	
		'מארגא'			גבוה
		'היילוב החדש' 'נהורא'	'מתיבתא'		בינוני-גבוה
		'נהרזא'	'חדוות התורה' 'חכמילב'		בינוני
'ידידה' 'הוידע' 'זיו אור' 'בניה' 'דובר טוב'	'אור מנחם'		'מאורות' 'אור אבנר' 'עמל התורה'	'המדרשה' החסידית'	בינוני-נמוך
	'דרך אמונה' 'אגדלך'				נמוך

ליבות ותיקות ישיבות חדשות

* הסיווג של הישיבות התיכוניות החרדיות באיור 1 אינו מבוסס על נתונים רשמיים של משרד החינוך, אלא על התרשמות עורכי המחקר.

פרק חמישי: הסתייגות וחסמים בחברה החרדית

◀ **לחץ חברתי** מסוגים שונים מתוך הקהילה על מי ששולחים את בניהם לישיבה תיכונית־חרדית, על־מנת להניא אותם מלעשות כן, וסנקציות חברתיות שעלולות להינקט נגדם.

◀ התפיסה המקובלת בקרב הורים חרדים רבים לפיה רמת התלמידים ורמת ההוראה בחלק ניכר מן הישיבות התיכוניות החרדיות הן **"באיכות נמוכה"**.

◀ החשש של הורים רבים כי **בניהם לא צברו ידע מספיק ולא בנו כישורים מתאימים בתחום הלימודים הכלליים בשלב ה'חידר'**, ודבר זה יהיה להם לרועץ בישיבה תיכונית־חרדית השומרת על רמה גבוהה של לימודים כלליים, ולכן כדאי להם להימנע מכך מראש.

◀ **שיעור שכר הלימוד הגבוה** הנוהג כיום בחלק מן הישיבות התיכוניות החרדיות אינו מאפשר להורים חרדים רבים מאוד לעמוד בנטל כספי זה, למרות שיש להם עניין במסלול הלימודים הזה.

בנוסף לשני מישורים אלה מתפתח האתגר של **גיוס מורים מתאימים** עבור הישיבות

החסמים החברתיים המקשים כיום על התפתחות הישיבות התיכוניות החרדיות בישראל פועלים בשני מישורים עיקריים:

א. המישור הכלל־חרדי על אגפיו הרבניים והפוליטיים, המייצרים הסתייגות אידאולוגית ופוליטית מהקמת ישיבות תיכוניות חרדיות:

◀ **חלק מן המנהיגות התורנית** פועל ברמה האידאולוגית כדי לגייס את הציבור החרדי שיישאר נאמן לדגם הישיבה הקטנה ויימנע מלשלוח את בניו לישיבה תיכונית־חרדית.

◀ **הנציגים הפוליטיים** נאבקים ברמה הפוליטית המקומית והארצית נגד גיוס מימון ציבורי ופרטי לישיבות אלו ונגד הקצאת קרקע ציבורית להקמתן.

ב. המישור של הפרט ומשפחתו בנוגע לתחומים אלה:

◀ **מחויבות אידאולוגית לדגם הישיבה הקטנה** בה לומדים אך ורק לימודי־קודש כדגם יחיד וראוי לחינוכו של הנער החרדי לקראת היותו חבר מלא ואיכותי בחברה החרדית.

– בישיבות התיכונים החרדיות, עשוי לצמוח מקרב הבוגרים והמוסמכים החרדים של המוסדות להשכלה גבוהה, אם ייעשו צעדים שיעודדו אותם ללמוד מקצועות לימוד רלוונטיים ולפנות להוראה בישיבות התיכונים החרדיות. ואכן, כחלק מבניית התשתיות הפדגוגיות בחינוך החרדי, יצר המחוז החרדי של משרד החינוך תוכנית ייעודית להכשרת מורים חרדים במכללות בארבעה מקצועות: עברית, אנגלית, מתמטיקה ומדעים. זוהי תוכנית ארוכת טווח שתיתן את פירותיה בבוא היום.

התיכונים החדשות שנפתחו בשנים האחרונות, במיוחד בתחום הלימודים הכלליים. מורים אלה צריכים להכיר את החברה החרדית ולהיות מקובלים על התלמידים – ובמיוחד על ההורים – כמי שאינם מאיימים על אורח החיים החרדי. חשש זה קיים במידת־מה גם בתחום לימודי הקודש. קהל המבקשים של ישיבות אלה מצפה לסגנון־הוראה שאינו נופל מן הסגנון הרווח בקרב המורים בישיבות הקטנות, ועל כן יש למצוא מורים מתאימים. היצע של מורים כאלה בשני תחומי הלימוד הראשיים – לימודי־קודש ולימודים כלליים

הסתייגות וחסמים במישור המוסדי

רקע היסטורי

של התרבות המודרנית היו הרבנים שמשון רפאל הירש ("תורה עם דרך ארץ")⁶ ועזריאל הילדסהיימר ("בכל דרכיך דעהו") שפעלו בגרמניה, והרב יצחק יעקב ריינס שפעל ברוסיה הצארית. הרב הילדסהיימר, רבה של קהילת העיר אייזנשטדט, שפעל בהונגריה ובגרמניה, הנהיג בעירו בשנת תרי"א (1851) לימודי־ישיבה הכוללים גם לימודים כלליים שנועדו להכין לבחינות הבגרות הממלכתיות. שילוב זה התקיים במשך 18 שנה חרף התנגדות נמרצת מצד המנהיגות החרדית המסורתית.⁷ הרב ריינס

האתגר של שילוב לימודי־קודש עם לימודים כלליים כחלק מחינוכם של נערים חרדים, העסיק את האוכלוסייה החרדית בארצות אירופה וצפון־אמריקה מאז המחצית השנייה של המאה ה־19 וזאת בשל המצב הכלכלי ששרר במקומות־מושכן של הקהילות החרדיות. השילוב של לימודי־קודש ולימודי־חול תחת קורת־גג אחת, היווה בסיס למחלוקת קשה בתוך החברה החרדית. בין מחוללי המאמץ העיוני והמעשי להביא לשילוב בין ערכי החברה היהודית המסורתית לבין התכנים

⁶ ה"ן, א, הרש"ר כמיתוס חריג בחברת הלומדים החרדית. חיבור לקבלת תואר מוסמך. רמת־גן: אוניברסיטת בר־אילן, עמ' 17–50.
⁷ לופו, י, 2007, ההתנגדות החרדית לישיבות תיכונים. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, עמ' 15.

ההתנגדות מצד רבנים להקמת ישיבת 'היישוב החדש' קמה לא רק מפאת קיומם של לימודים כלליים בין כותלי מוסד אשר בו מלמדים לימודי־קודש, אלא גם מפאת עצם השימוש במונח 'ישיבה' לתיאור מוסד בו לא מלמדים רק לימודי־קודש. ביטאון ועד הישיבות "דאס ווארט" שיצא לאור בוויילנה, שאל בסיוון תרצ"ח (1938) במאמר על "הסכנה החדשה": מדוע לקרוא למוסד שבתל־אביב בשם "ישיבה"?⁹

ראוי להדגיש כי המקום שנבחר להקמת ישיבה תיכונית־חרדית היה תל־אביב, ולא ירושלים שהייתה מרכז היישוב הישן בארץ־ישראל. שמה של הישיבה מעיד על אוכלוסיית היעד החרדית שלה – היישוב החרדי החדש שהורכב בעיקרו מעולים חדשים. אוכלוסייה זו התרכזה באותן שנים בתל־אביב קודם שהעתיקה את מקומה לבני־ברק בשנות ה־50 וה־60. ירושלים של היישוב הישן נתפסה אז בעיני חרדים אחרים כמקום שקשה להקים בו מוסדות־חינוך שאינם תואמים את רוח היישוב הישן.

גם ישיבות גדולות שהגיעו ארצה בתקופת השלטון הבריטי, התמקמו מחוץ לירושלים על־מנת להימנע מחיכוך עם רבני היישוב החרדי הישן. כך אירע בשנת 1925 כשישיבה גדולה בשם 'כנסת־ישראל' סלבודקה' התמקמה בחברון לאחר שבדקה אפשרות להתמקם בירושלים, בתל־אביב ובפתח־תקווה¹⁰ וכך אירע בשנות ה־20

הקים בשנת 1883 בעיר שווינציאני ישיבה בשם "תורה ומדע" שכללה גם לימודים כלליים בנוסף ללימודי־קודש, אך בשל התנכלויות מצד הרבנים שהתנגדו לכך סגר את הישיבה לאחר ארבע שנים. בשנת 1905 הוא חזר והקים ישיבה שנשאה את אותו שם בעיר לידא. המחלוקת על שילוב לימודי־קודש עם לימודים כלליים התקיימה גם בצפון־אמריקה, בה קמו ביתר־שאת מוסדות־חינוך תיכוניים חרדים לצד ישיבות קטנות.

ההתנגדות המוסדית לישיבות התיכוניות החרדיות הוותיקות

ישיבת היישוב החדש'

המחלוקת על שילוב בין לימודי־קודש וחול פרצה בישראל בשנת 1938 בעת שעלה הרעיון להקים את ישיבת 'היישוב החדש'/'ישיבת עמיאל' בתל־אביב. הישיבה הוקמה על־ידי הרב אביגדור עמיאל, רבה הראשי של העיר תל־אביב. למרות שעמיאל היה ממנהיגי 'המזרחי' ואידאולוג של הציונות הדתית, התפתחה הישיבה ברוח חרדית. בראשית דרכה עמד בראשה הרב ראובן טרופ, תלמיד־חכם ובן־ישיבה מובהק. הרב אליעזר שך שימש בה ראש מתיבתא בראשית דרכו בארץ־ישראל.⁸ מדי פעם הוקעה ישיבה זו בתקשורת החרדית בארץ ובחו"ל.

⁹ לופו, 2007: 8-9.

¹⁰ טיקוצ'ינסקי, 2015, למדנות מוסר ואליטיזם – ישיבת סלבודקה מליטא לארץ־ישראל (215-222). ירושלים: מרכז זלמן שזר.

⁸ לופו, 2007: 9.

וה-30 כשהוקמה בארץ-ישראל שורה של ישיבות גדולות מחוץ לירושלים: ישיבת 'לומז'ה' בפתח-תקווה, ישיבת 'נובהרדוק' בתל-אביב ובבני-ברק, ישיבת 'היכל התלמוד' וישיבת 'וולוז'ין' בתל-אביב.¹¹ ב-1928 הוקמה בחיפה ישיבה קטנה בשם 'תפארת ישראל' ששילבה לצד לימודי הקודש גם לימודים כלליים לבגרות. המכנה המשותף לכל אלו היה ההתרחקות מן הריכוז החרדי הישן בירושלים.

ישיבת 'מערבא' - 'מכון רובין'

שנים רבות לאחר הקמת ישיבת 'היישוב החדש' לא נמצאו מי שיקימו ישיבות תיכוניות חרדיות מחשש להתנגדותם של רבנים. הישיבה התיכונית החרדית הבאה שקמה - 'מערבא' - קמה בשנת תשמ"ה (1984/5). לקראת הקמתה פנה הרב ברוך צ'ייט, על פי עדותו, לרבנים כדי לקבל את רשותם לכך, אך נתקל בהתנגדות נחרצת. בסופו של דבר קיבל הרב צ'ייט הסכמה גלויה מרבנים אחדים ומחלקם קיבל הסכמה נסתרת. הרב אלעזר מנחם שך, מנהיג היהדות החרדית הליטאית בישראל באותה עת, התנגד לכל שינוי וסטייה מן המתכונת שהייתה מקובלת בישיבות ליטא. הוא סירב להעניק את הסכמתו ויצא בגלוי בעיתון 'יתד נאמן' נגד הרישום לישיבת 'מערבא', אך לא פקד על המורים בישיבה לנטוש את תפקידם - הוראה שהייתה עלולה להביא לסגירתה.¹²

מלבד ההסתייגות האידאולוגית, התנגדות הרבנים לישיבה תיכונית-חרדית נובעת מן החשש שנערים שעשויים להיות תלמידים מצוינים בישיבה קטנה ולטפס למצוינות בלימודי-קודש עד לתפקידים רבניים בכירים, יוסטו מדרכם זו כתוצאה משילוב לימודי-קודש בלימודי-חול בישיבה תיכונית-חרדית, ויהפכו לבעלי-בתים חרדים. על-מנת לרכך את ההתנגדות הרבנית קלטה ישיבת 'מערבא' תלמידים שהתאימו לישיבות קטנות - אך ורק באישורה של אישיות רבנית בכירה.¹³

כמו בישיבת 'היישוב החדש', גם בעת המאבק על הקמתה של ישיבת 'מערבא' צצה ועלתה התנגדות רבנית לשימוש בשם 'ישיבה' למוסד חינוכי המשלב לימודים כלליים. על-מנת להקהות התנגדות זו נקרא המוסד בפרסומיו הרשמיים 'מערבא מכון רובין', או באנגלית Ma'arava Rubin Academy, תוך הימנעות משימוש במונח 'ישיבה'.

נראה כי שני גורמים הביאו לאי-הפעלה מאסיבית של ההתנגדות הרבנית להקמת ישיבת 'מערבא', עד כדי מאמץ להביא לסגירתה. גורם אחד הוא הרכב התלמידים. בשנים הראשונות לקיומה בא רוב ניכר מתלמידיה ממשפחות שעלו מארצות דוברות אנגלית, בהן רווח הדגם של בית-ספר תיכון המשלב לימודי-קודש ולימודים כלליים לבגרות. גובה שכר הלימוד הביא לכך שרוב התלמידים באו ממשפחות ממעמד חברתי גבוה-יחסית שהאמינו באתוס הכנת הדור הבא לפרנסה מכובדת.

¹¹ טיקוצ'ינסקי, 2015: 283.

¹² לופו, 2007: 27.

¹³ לופו, 2007: 27.

במחקר של יעקב לופו נכתב כי למרות הביקורת החריפה על ישיבת 'נהורא' בימיה הראשונים, ובעיקר בתקופתו של הרב שך, קיבל הרב גרינבוים הכשר סמוי למפעלו החינוכי.¹⁴ לדבריו, עצם העובדה שהפסיקו לתקוף את הישיבה בפומבי מוכיחה שרבנים חרדים קיבלו את הצורך במסלול שהישיבה מציעה. בריאיון עם לופו טען הרב גרינבוים כי הישיבה שהוא עומד בראשה נשמעת לדעתם של גדולי התורה ואינה פורצת כל מסגרת. עוד אמר הרב כי החברה החרדית הייתה מפסידה רבים מתלמידיה, "חוצניקים" ואחרים, שאינם מסתדרים ב"כולו קודש", אלמלא המסלול שהוא מציע. לדבריו באותו ריאיון, ישיבת 'נהורא' אינה מתחרה בישיבות הקטנות הרגילות והוא אינו מקבל לשורותיה תלמידים מישיבות כאלו ללא אישורו של ראש הישיבה הקטנה שממנה באו. על דברים אלה חזר הרב גרינבוים באריכות במסגרת סקר ראשי הישיבות שנערך במסגרת מחקר זה.

ייתכן שעל־מנת להקהות את התנגדות הרבנים יועדה ישיבת 'נהורא' בתחילת דרכה הן לציבור הדתי־לאומי (בפרט "חרדי־לאומי") והן לציבור החרדי, אולם עם השנים היא הפכה לישיבה חרדית בעיקרה. נראה כי גם בישיבת 'נהורא', כמו גם בישיבת 'מערבא', גיוס בניהם של עולים מארצות דוברות אנגלית הוא גם דרך להגביר את הביקוש לישיבה המשלבת לימודי־קודש עם לימודים לתעודת־בגרות, וגם דרך לצמצם את ההתנגדות הרבנית,

גורם שני היה מיקומה של ישיבת 'מערבא'. הישיבה הוקמה במושב מתתיהו, הרחק מן הריכוזים הגדולים של האוכלוסייה החרדית. היישוב מתתיהו הוקם בשנת 1981 על־ידי קהילה של עולים חרדים־ציונים מארצות הברית שביקשה להקים יישוב חדש בארץ־ישראל. היישוב וישיבת 'מערבא' הוקמו לפני שקם היישוב החרדי קריית־ספר בשנת 1996 והיה לעיר בשם מודיעין־עילית. ייתכן כי אילו הקדימה מודיעין־עילית לקום, הייתה הקמתה של ישיבת 'מערבא' נתקלת בהתנגדות נחרצת שהייתה מונעת את מיקומה הנוכחי.

ישיבת 'נהורא'

התנגדות דומה עלתה גם בקשר לישיבה התיכונית החרדית 'נהורא' שהוקמה בשנת תשנ"ו (1995) על־ידי הרב אברהם־יצחק גרינבוים – כיום מראשי 'קרן וולפסון'. תחילה שכנה ישיבה זו במבשרת־ציון הסמוכה לירושלים, אך בעקבות התנגדות חריפה של רבנים חרדים נסגרה הישיבה זמן קצר מיד לאחר הקמתה, וכעבור זמן קצר נפתחה מחדש ביישוב מבוא־חורון – יישוב דתי בעמק־איילון, ממזרח ל'קו הירוק' – לימים מדרום־מזרח לעיר מודיעין. קרבתה של מבשרת־ציון לריכוז החרדי הגדול של ירושלים, עמדה כנראה ביסוד ההתנגדות הרבנית הנמרצת, והרב גרינבוים תר אחר מקום מרוחק מירושלים, שאינו חרדי מובהק.

¹⁴ לופו, 2007: 26.

שכן מנהיגות זו אינה רואה בבני העולים האלה חלק מן הליבה החרדית שהם מבקשים להבטיח כי בניה הצעירים ילכו לישיבה קטנה, בה אין לימודים כלליים כלל וכלל.

ישיבת 'נהרדעא'

הגרעין הראשון של הישיבה התיכונית החרדית – 'נהרדעא', הוקם בשנת הלימודים תשס"ג (2003) בין כותלי המרכז החינוכי "יד בנימין" שנוסד על-ידי תנועת פועלי-אגודת-ישראל (פא"י) החרדית בשיתוף המועצה האזורית נחל שורק – רשות מקומית של יישובים דתיים-חרדיים בין גדרה לקריית-מלאכי. בעת הקמת הישיבה עמד בראשה הרב רפאל פרנק, והוא שגיסי לה תלמידים מבתי הספר החרדיים ברחבי הארץ.¹⁵ ההנהגה החרדית בראשות הרב אהרן-לייב שטיינמן הורתה לרב פרנק לחדול מכך,¹⁶ אך פרנק לא ציית והמשיך להקים את גרעין הישיבה התיכונית החרדית ביד-בנימין.¹⁷ הישיבה המשיכה לספוג ביקורת מצד חוגים חרדיים שמרנים, אך לדברי הרב פרנק הביאה לו מתקפה זו ב'יתד נאמן' פרסום, ובעקבותיו פניות רבות של הורים.¹⁸

יכולתה של ישיבת 'נהרדעא' לעמוד מול ההתנגדות הרבנית הייתה תלויה בהרכב הביקוש ובמיקום המוסד. רוב התלמידים שלמדו בישיבה היו בנים של

"בעלי-בתים", בעלי מקצועות חופשיים, אקדמאים ועולים חרדים, בעיקר מארצות הברית. המיקום הראשוני של הישיבה ביד בנימין, על נכסים קרקעיים של פא"י, היה בבחינת אכסניה מגוננת בראשית הדרך. כעבור שנתיים עברה הישיבה לרמות-שפירא שבמושב בית-מאיר הדתי בפרוזדור ירושלים. לאחר מכן העתיקה הישיבה את מקומה למושב נחלים הדתי שליד פתח-תקווה. הצעד האחרון בדרך-נדודים זו היה בשנת 2014 לקריית ישמח-משה שבגני-תקווה הצמודה לקריית-אוננו. קריה חסידית זו הוקמה בשנות ה-60 על-יד האדמו"ר מססוב, רבי חנניה יום-טוב טייטלבוים, אשר נסוג מכוונתו להתמקם בבני-ברק משום שנחשב "אדמור ציוני". קריה חסידית זו משמשת כיום אכסניה לישיבה תיכונית-חרדית.

ישיבת 'מתיבתא בית-שמש'

גורם המיקום חזר על עצמו גם בישיבה התיכונית החרדית 'מתיבתא בית-שמש' בשנת 2010. תוכנית ההקמה נתקלה בהתנגדות רבנית עזה. הצמרת הרבנית הליטאית בראשות הרב יוסף שלום אלישיב והרב אהרן לייב שטיינמן, חתמה על מנשר "דעת-תורה" שהופיע באפריל 2010 בעמוד הראשון של העיתון החרדי 'יתד נאמן', ובו נאמר:

"הננו על שמועה כי באה, שרוצים לפרוץ גדר ולייסד ישיבה תיכונית

¹⁵ לופו, 2007: 28.

¹⁶ 'יתד נאמן', 13.8.2003.

¹⁷ לופו, 2007: 8.

¹⁸ לופו, 2007: 28.

תיכונות-חרדית מחוץ לריכוזי המגורים המובהקים של האוכלוסייה החרדית.

ההתנגדות המוסדית לשיבות התיכונות החדשות

ישיבת 'חכמי-לב'

גורם המיקום השפיע גם על ההתנגדות הרבנית לישיבת 'חכמי-לב' בירושלים. מאז תחילת פעילותה ב-2013 פעלה ישיבה זו במבנה קטן בחצר בית הספר הממלכתי 'בויאר' שבבעלות ובניהול האגודה לקידום החינוך'. אגודה זו קיבלה את הישיבה לרשת מוסדות החינוך הלא-חרדיים שהיא מנהלת זה מכבר, אולם כאשר מספר התלמידים גדל בעקבות פתיחת כיתות נוספות, הוחל בחיפוש מקום אחר בירושלים, בו ניתן יהיה להרחיב את המוסד. העירייה הקצתה לכך תחילה קרקע בשכונת רמות-אלון שבצפון העיר, שם השתקעו חרדים רבים בשנים האחרונות. קבוצות חרדיות והמנהיגות החרדית המקומית, כולל נציגי המפלגות החרדיות בעיריית ירושלים, התנגדו בתוקף להקצאת מקום לישיבת 'חכמי-לב' באזור חרדי זה. גם המקום החלופי שהקצתה העירייה לישיבה ממזרח לשכונת רמות-אשכול, שהייתה אף היא לשכונה בעלת רוב חרדי, נפסל בשל התנגדות החוגים החרדיים. לאחרונה, עם מעבר הישיבה לבניין 'בית-אריאל' שבבית וגן, הביעו רבני השכונה התנגדות קשה למיקום ישיבה תיכונות-חרדית בלב שכונתם.

ברמת בית-שמש. חס וחלילה לתת יד לזה ולנגוע אף במקצת במסגרת ובדמות הישיבות הקדושות, והצלחת הבנים הוא אך ורק אם מתמסרים לתורה ויראת שמים לבד, בלי שום תערובת נטע זר. ועל האבות לא לרשום בניהם למוסדות כאלו וישלחו בניהם אך ורק לישיבות הקדושות ואז יראו רוב נחת והצלחה מבניהם".¹⁹

יש לציין כי שמונה שנים קודם לכן קמה בבית-שמש ישיבה תיכונות-חרדית בשם 'מאורות', וזו לא עוררה התנגדות כה רבה כפי שעוררה ישיבת 'מתיבתא בית-שמש'.

בתחילה לחצו המתנגדים למנוע את פתיחת 'מתיבתא בית-שמש', אולם לאחר שלא עלה הדבר בידם, הם לחצו על היזמים שלא להקימה בתחום רמת-בית-שמש, בה מתרכזת האוכלוסייה החרדית של העיר. יזמי הישיבה שכרו בית פרטי במושב זנוח הסמוך, אך שמרו על השם 'מתיבתא בית-שמש'.²⁰ לאחר מאמצים רבים נמצא לישיבה זו מקום בתוך בית-שמש, אך לא באחד הרבעים בהם מתרכזת האוכלוסייה החרדית של העיר.

נראה כי הקמת ישיבה תיכונות-חרדית בתוך מערך המגורים של אוכלוסייה חרדית, מעוררת עדיין התנגדות נמרצת מצד המנהיגות החרדית והפוליטיקאים החרדים, והיא אינה בת-ביצוע בעתיד הקרוב. על היזמים להסתפק בעת זו במיקום ישיבה

¹⁹ יאיר אטינגר, 'הארץ', 28.10.2010.

²⁰ יאיר אטינגר, 'הארץ', 28.10.2010.

ישיבת 'חדוות התורה'

גם מיקומה של ישיבת 'חדוות התורה' נתקל בהתנגדות. המנהיגות החרדית התנגדה כמצופה להצעה למקם אותה באזור חרדי בצפון-ירושלים, ובשעלתה ההצעה למקמה בשכונה לא-חרדית בדרום העיר, הביע המינהל הקהילתי 'גינות העיר' התנגדות לכך. בשאלת מיקום הישיבה בירושלים מצאו עצמם יזמי הישיבה בין הפטיש החרדי לסדן הלא-חרדי. הפתרון הראשון למיקום הישיבה נמצא ברחוב הנביאים, ברצועת העסקים שבין מרחב המגורים החרדי לבין מרחב המגורים הלא-חרדי שמדרום לו. משנעשה המקום צר, סייעה העירייה שוב למצוא לישיבה זו מעון זמני במרחב ניטרלי – מרחב העסקים של גבעת-שאול. נכון להיום (תשע"ח) הישיבה פועלת כבר בשכונת רוממה.

לא הייתה התנגדות פעילה של גורמים רבניים לעצם פתיחת הישיבה. גורמים אלה חששו אמנם מן החריגה ממתכונת הישיבה הקטנה, אולם נראה כי ראשי הישיבה הגיעו עמם להבנה על כך ש'ישיבת 'חדוות התורה' לא תפגע בישיבות הקטנות ולא תקבל תלמידים שהיו אמורים ללמוד בהן. בכך הושגה מידה של תיאום בין ישיבה זו לבין הממסד הרבני האמון על הישיבות הקטנות. הרגעת דעתה של המנהיגות הרבנית כי אין כוונה לגייס את מי שמתאים ללמוד בישיבה קטנה, היא כנראה הדרך שנוקטים כמה ראשי ישיבות תיכוניות חרדיות המדגישים מדי פעם כי המסלול החינוכי החרדי העדיף הוא זה של הישיבה הקטנה.

'המדרשה החסידית לצעירים'

מדרשה זו נוסדה בבית-רעילית בשנת 2014 והתמקדה בפעם הראשונה בציבור החסידי, אך גם להקמתה קמה התנגדות. על-מנת לצמצם את ההתנגדות, הוגדרה הישיבה בפי מייסדה 'מדרשה', וזאת כדי לא לקרוא תיגר על מוסד הישיבה הקטנה שהוא בבת-עינה של המנהיגות החרדית ושל רבים מאוד בציבור החרדי. הדבר משתקף גם בשמו של המוסד באנגלית – Torah Academy.

דרכי ההתמודדות עם ההתנגדות המוסדית

מסתמנות אפוא דרכים אחדות בהן מתמודדים ראשי הישיבות התיכוניות החרדיות עם התנגדות הממסד החרדי. באופן כללי ראשי-ישיבות אלה מניחים כי למרות ההתנגדות המוצהרת והפעילה, המנהיגות החרדית מבינה שאין ביכולתה למנוע את קיומן של ישיבות תיכוניות חרדיות, והיא מניחה להן להמשיך ולהתקיים בתנאים מגבילים. תנאים מגבילים אלה, המאפשרים לישיבות התיכוניות החרדיות להתקיים, הם:

◀ מיקום הישיבה מחוץ לריכוזים חרדיים מובהקים

רוב הישיבות התיכוניות החרדיות שקמו בישראל, קמו שלא בירושלים ולא בבני-ברק – שני הריכוזים הגדולים של האוכלוסייה החרדית בהם יש לחרדים כוח

בניהם של חרדים "מודרניים", בעלי-תשובה, "חוצניקים" מארצות המערב, עולי חבר המדינות ונערים ממשפחות חרדיות שנשרו או עומדים לנשור מן הישיבות הקטנות ונמצאים בדרכם החוצה מן החברה החרדית. התמקדות מוצהרת זו מאפשרת לפי הבנתם, למתן את ההתנגדות הפעילה של המנהיגות החרדית. מספר ראשי-ישיבות אמרו בריאיון עמם כי הם מתאמים את גיוס תלמידיהם בעצה אחת עם רבנים חשובים. היו אף שאמרו כי הם מבקשים מן המועמדים להביא אישור של רב שמסכים לבקשתם להתקבל ללימודים בישיבה.

◀ מתן שם פורמלי למוסד החינוכי שאינו 'ישיבה'

עקב התנגדותה של המנהיגות החרדית לשימוש בשם 'ישיבה' למוסדות-חינוך חרדיים המלמדים לימודי-קודש וחול תחת קורת-גג אחת, הוגדרו חלק מן הישיבות החדשות בשם רשמי חלופי כגון: מדרשה, מכון, וכדומה.

פוליטי רב ברשות המקומית. ואכן, רק ישיבת 'חכמי-לב' וישיבת 'חדוות התורה' הצליחו להתמקם בתוך ירושלים. להוציא 'המדרשה החסידית' בבית-רעילית, קמו הישיבות האחרות ביישובים שאינם חרדיים או חרדיים מן הזרם המרכזי. בשלב זה של עריכת המחקר הנוכחי, מסתמן כי ישיבות תיכוניות חרדיות חדשות עשויות לקום בתחומי רשויות מקומיות אשר בהן אין למפלגות החרדיות השפעה רבה. ברשויות כאלו – בייחוד אלו שבשטחן מתגוררת כבר אוכלוסייה חרדית – תיתכן הקצאת קרקע ציבורית לישיבה תיכונית-חרדית, ולו כדי להביא להמשך אכלוסן על-ידי חרדים המוכנים לשלוח את בניהם לישיבה תיכונית-חרדית המכינה את בוגריה להמשך לימודים ותעסוקה.

◀ התמקדות מוצהרת בקהל היעד של השוליים החרדיים

חלק ניכר מראשי הישיבות התיכוניות מצהירים כי קהל היעד שלהם אינו מאגר התלמידים של הישיבות הקטנות, אלא

חסמים במישור של הפרט והמשפחה בקרב הקהילה

לישיבה תיכונית-חרדית; התפיסה השוררת בקרב הורים רבים על האיכות "הנמוכה" של הוראת לימודי הקודש והלימודים הכלליים בחלק מן הישיבות התיכוניות; החשש מאיכות "נמוכה" של אורח החיים החרדי של תלמידים אחרים; החשש מכך שהבן

במישור זה קיים שלל חסמים שנועדו למנוע מהורים חרדים לשלוח את בניהם לישיבות תיכוניות חרדיות, וביניהם המחויבות האידאולוגית של האוכלוסייה החרדית לדגם הישיבה הקטנה; לחץ חברתי על הורים המתכוונים לשלוח את בניהם

לא יצליח בלימודיו בשל פערי הידע שצבר בלימודיו בתלמוד התורה; שבר הלימוד הגבוה בישיבות התיכוניות החרדיות.

א. המחויבות האידאולוגית של רבים מן הציבור החרדי לדגם הישיבה הקטנה

הישיבה הקטנה הייתה שנים רבות בית היוצר להכשרת הנער החרדי שגדל להיות חבר מלא ולגיטימי בחברה החרדית. אידאל הישיבה הקטנה הוא עיסוק מלא בלימוד תורני ושמירה על אורח־חיים חרדי מוקפד בתוך מסגרת המגוננת עליו מפני העולם החיצוני המאיים. הלימודים הכלליים הקשורים במדעים השונים נחשבים מסוכנים מבחינת השמירה של הצעיר החרדי מהשפעות זרות העלולות להסיטו מדרך הישר. מחויבות אידאולוגית זו לדגם המקודש של הישיבה הקטנה, רווחת עדיין בקרב חלק גדול מן האוכלוסייה החרדית ומונעת מהורים חרדים רבים להעלות על דעתם לשלוח את בניהם לדגם אחר של מוסד חינוכי חרדי.

הדומיננטיות של הישיבה הקטנה בחינוך הבנים החרדים בגילאי התיכון, מעידה על כך שמחויבות זו מקיפה עדיין את חלק הארי של האוכלוסייה החרדית, אך כאמור ישנם חסמים נוספים, ואם חסמים אלה יוסרו, ייתכן שתפחת מחויבות זו של ההורים למודל המסורתי של הישיבה הקטנה.

ב. לחץ חברתי על ההורים

לא נמצאה דרך סדורה, קלה ומהירה, לאמוד את השפעת הלחץ החברתי המופעל על הורים חרדים המגלים עניין בשליחת בנם לישיבה תיכונית. עם זאת, לחץ זה אכן קיים והוא מופעל במספר דרכים.

סוג אחד של לחץ חברתי מופעל בתוך המשפחה, כאשר דמות סמכותית המחויבת לדגם הישיבה הקטנה, מטילה את מלוא משקלה בנימוקים אידאולוגיים או בטענה כי יש להישמע לדעת־תורה ולהניא את מי שמעוניין בכך מלימודים בישיבות תיכוניות.

סוג לחץ אחר נובע מסיבות תועלתניות חברתיות. בני המשפחה חוששים שהם ישלמו מחיר חברתי על העובדה שאחד מבני המשפחה יבחר ללמוד בישיבה תיכונית. ואכן יש דיווחים על הדחת בני־משפחה תלמיד ממוסדות חרדיים מסורתיים עקב לימודי אחיו בישיבה תיכונית חרדית. סנקציה זו מהווה חסם המונע מהורים חרדים רבים מלשלוח את בנם ללמוד בישיבה תיכונית־חרדית, גם אם הם משוכנעים שהדבר יועיל לו. אין דרך לאמוד את ממדי השפעתה של סנקציה זו, אך יש לשער כי ממדיה ניכרים למדי והשפעתה אינה מבוטלת כלל.

לחץ חברתי נוסף מופעל בתחום ההשתתפות בקהילת בית הכנסת. אב ששלח את בנו לישיבה תיכונית־חרדית עלול להיות דחוי על־ידי קהילת בית הכנסת בו הוא נוהג להתפלל.

◀ **איכות "נמוכה" של הוראת הלימודים הכלליים** – גם כאן, קיומם של מוסדות חינוך תיכוניים חרדיים רבים המיועדים לאוכלוסיות ספציפיות, בהם איכות הלימודים האקדמית נתפסת כנמוכה, יוצר דימוי שלילי שמרתיע הורים שחפצים כי בנם ילמד ברמה גבוהה.

◀ **איכות "נמוכה" של אורח החיים החרדי** – הורים חרדים מבקשים לשמור מכל משמר על אורח החיים החרדי של בנם. גם כאן, בשל המגוון הרב של מוסדות תיכוניים חרדיים מסוגים שונים, ומפאת עצם החדשנות שבהכנסת לימודים כלליים לתוכנית הלימודים, מקנן חשש אצל ההורים לאורח־חיוו החרדי של הבן.

◀ **איכות "נמוכה" של התלמידים** – ארבע האיכויות הנתפסות "נמוכות", מתקשרות יחד לתפיסה של איכות תלמידים "נמוכה" במוסדות התיכוניים החרדיים למיניהם. הדבר האחרון שהורים חרדים מבקשים הוא לשלוח את ילדיהם למוסד חינוכי בו יהיו תלמידים באיכות "נמוכה" מזו של הלומדים בישיבות קטנות יוקרתיות. בציבור החרדי רווח דימוי נמוך של הישיבות התיכוניות החרדיות כמוסדות־חינוך ודימוי זה מאתגר את הישיבות התיכוניות החרדיות המכוונות להשכלה גבוהה, למצוא דרכים שיבדלו אותן במובהק משאר מוסדות החינוך התיכוניים החרדיים ולשפר את רמתן.

בסך הכול, הורים חרדים רבים חוששים לשלוח את בניהם למוסד חינוכי אשר סוטה מן הנורמה המקובלת ולחרוג ממנה ומשלל הנורמות החברתיות בהן הם חיים.

ג. תפיסת הישיבות התיכוניות החרדיות כמוסדות של "איכות נמוכה"

המונח 'ישיבות תיכוניות חרדיות' אינו חד־משמעי. הוא כולל גם מספר רב של מוסדות־חינוך בהם לומדים נערים שנשרו מישיבות קטנות, או בנים להורים מן השוליים החרדיים. חלק ממוסדות אלה הם מוסדות 'קירוב' אשר נועדו לקרב, ולו במעט, נערים ממשפחות לא־חרדיות אל רוח החברה החרדית. קיומם של מוסדות אלה גרם להיווצרות הדימוי של "איכויות נמוכות" המיוחס לעיתים לכלל הישיבות התיכוניות החרדיות.

ניתן להבחין בכמה סוגים של "איכויות נמוכות" נתפסות:

◀ **"איכות נמוכה" של הוראת לימודי הקודש בהשוואה לאיכותם הגבוהה בישיבות הקטנות** – הורים חרדים המבקשים להעניק לבניהם את ההזדמנות ללמוד לימודים כלליים לקראת תעודת־בגרות, מבקשים להבטיח שבניהם ייהנו מהוראה של לימודי־קודש באיכות גבוהה על־מנת לשמור על מעמד החברתי העתידי בחברה החרדית. המבחן החשוב ביותר לאיכות זו הוא יכולתו של בוגר הישיבה התיכונית להתקבל לישיבה גדולה מוערכת.

ד. החשש מפערי־ידע ומחוסר־מוכנות של התלמיד כתוצאה מלימודיו בתלמוד־תורה ללא לימודי ליב"ה מלאים

ההורים החרדים הפוטנציאליים לשיבות התיכוניות החרדיות המכוונות להשכלה גבוהה, חוששים שמא הם שולחים את בנם למשימה בלתי־אפשרית, וזאת משום שבגיל החינוך היסודי למד הבן בתלמוד־תורה בו הידע והכישורים בתחום הלימודים הכלליים היו מינימליים ועלולים לא להספיק כדי לעמוד ברמה ובדרישות הלימודיות לבחינות הבגרות. הורים כאלה יבקשו למנוע מבנם מצוקה ולהירתע משליחתו לישיבה תיכונית־חרדית.

ה. שכר־לימוד גבוה בישיבות התיכוניות החרדיות הוותיקות

שכר הלימוד הממוצע בישיבות הקטנות עומד על כ־1,000 ש"ח לחודש. בבדיקה שערכה כתבת ynet בשנת 2013 נמצא כי שיעור תשלומי ההורים בישיבות התיכוניות הוותיקות נע בין 1,650 ש"ח לבין 2,900 ש"ח לחודש.²¹ נתונים דומים עלו גם מסקר ראשי הישיבות התיכוניות החרדיות שנערך לצורך מחקר זה. מספר שעות ההוראה השבועי הגבוה (ממוצע של 65 שעות שבועיות) הנובע מחיבור שני

תחומי־לימודים – לימודי־קודש ולימודים כלליים – מבוקר ועד ערב, מהווה גורם עיקרי לעלות הגבוהה של הלימוד בישיבות אלו. השיעור הגבוה של תשלומי ההורים מנע במשך שנים רבות מהורים לשלוח את ילדיהם ללמוד במוסדות יקרים, וכתוצאה מכך הוגבלה אוכלוסיית התלמידים במוסדות היקרים לבני משפחות אמידות. שכר הלימוד הגבוה גרם לסינון חברתי־כלכלי ויצר חסם בפני משפחות מן המעמד הבינוני והבינוני־נמוך אשר גילו עניין שבניהן ילמדו לימודי־קודש לצד לימודים כלליים.

תמונה סלקטיבית זו שונה מאוד בישיבות התיכוניות החרדיות שהוקמו בשנים האחרונות, כפי שהעלה סקר ראשי הישיבות שערכנו במסגרת מחקר זה. שכר הלימוד בישיבות החדשות נע בין 800 ש"ח ל־1,500 ש"ח לחודש, הוא מתקרב לממוצע תשלומי ההורים בישיבות הקטנות, ומתקדם לקראת הסרת החסם הכלכלי שמנע כניסת תלמידים חסרי־אמצעים לישיבות אלו. נראה כי ראשי הישיבות החדשות הבינו כי שכר הלימוד היה גבוה מדי ועל כן הורידו אותו באופן ניכר בהשוואה הרמה המקובלת במוסדות הוותיקים, תוך הסתמכות על מקורות כספיים אחרים: משרד החינוך, ארגונים לא־ממשלתיים וגורמים פילנתרופיים.

²¹ פרקש, ynet, 18.08.13.

פרק שישי: מאפייני הביקוש לישיבות התיכוניות החרדיות

הנתונים המעניינים הוא כי כ־20 אחוז מן התלמידים הם בנים לאברכים המקדישים את זמנם ללימוד תורה. כלומר, קיימת קבוצה לא מבוטלת של הורים מן הזרם המרכזי החרדי אשר שולחת את בניה ללמוד בישיבה תיכונית־חרדית שאין לה עדיין מעמד לגיטימי מלא בליבת החברה החרדית והמנהיגות הרבנית נאבקת בה. מעניין כי שיעור בני האברכים גבוה במיוחד (35 אחוזים) במדרשה החסידית בבית־רעילית.

יש לציין כי ברוב הישיבות עומד השיעור הממוצע של בנים לבעלי־תשובה על כשישית בלבד מכלל התלמידים, למעט ישיבות 'דרך אמונה', 'ידידה' ו'יהודע' המכוונות לקהל־יעד זה, ובהן שיעור התלמידים ממשפחות אלה גבוה בהרבה.

פוטנציאל הביקוש נחלק בין שני מגזרים של ישיבות תיכוניות חרדיות

הראיונות והנתונים מעלים כי מבחינת פוטנציאל הביקוש ניתן להבחין בין שני מגזרים: האחד פונה בעיקר אל משפחות החרדים מלידה, והשני אל משפחות בעלי התשובה. בעניין פוטנציאל הביקוש לשני סוגי ישיבות אלו אמר אחד מראשי הישיבות התיכוניות החדשות: "מי שחושב

במסגרת מחקר זה נערכו ראיונות־עומק עם תשעה ראשי ישיבות תיכוניות חרדיות המשלבות לימודי־קודש עם לימודים כלליים לבגרות. הראיונות סיפקו מידע ותובנות על אופי הביקוש לישיבות התיכוניות החרדיות. ראשי ישיבות 'מערבא' ו'נהרדעא' לא הסכימו להתראיין וראש ישיבת 'היישוב החדש' לא היה בר־השגה.

אחת האינדיקציות למידת הביקוש לישיבות התיכוניות החרדיות טמונה באומדן שיעור המתקבלים בשנים האחרונות, מתוך כלל המבקשים להתקבל. אין בידינו נתונים על מספר הפונים שביקשו להירשם לישיבות אלו. עם זאת, על פי דיווחי ראשי הישיבות בראיונות העומק שנערכו עמם, עולה כי השיעור הממוצע של המתקבלים לישיבות אלו עומד על כ־40 אחוזים מתוך כלל הפונים. בנוסף לכך, כפי שהראינו לעיל, מספר התלמידים בישיבות הרלוונטיות גדל בעשור האחרון פי 2.4. מדברי ראשי הישיבות על נתוני הנרשמים, בצירוף נתוני הגידול שכבר התרחש, ניתן להניח שצפוי גידול משמעותי אם תהיה התמודדות מתאימה עם החסמים שהוצגו לעיל.

בהתייחס לרקע התלמידים, אמרו ראשי הישיבות כי רובם המכריע של אבות התלמידים הם אנשים עובדים. אולם אחד

חלק מראשי הישיבות התיכוניות החרדיות אף טרחו להדגיש כי הישיבות שהם עומדים בראשן לא נועדו לתלמידים שמתאימים לישיבות קטנות, וכל מי שיכול ללמוד בישיבה קטנה, מן הראוי שילמד בה. אחד מראשי הישיבות טען כי אכן ישנה מגמה על פיה הישיבות התיכוניות החרדיות נעשות בהדרגה "נישה מכובדת", אך הוא סבור שהישיבות הקטנות יישארו המסלול הראשי עבור הזרם המרכזי של הציבור החרדי.

נראה כי הדברים שנאמרו מפי ראשי הישיבות בראיונות עמם, מבטאים גם רצון שלא להציג את הישיבה התיכונית החרדית כמתחרה ישירה בישיבות הקטנות, וזאת על־מנת להישמר מהתנגדות פעילה של המנהיגות הרבנית.

הביקוש לפי השיוך העדתי-תרבותי ולפי הזרם החרדי של התלמידים

מדיווח ראשי הישיבות עולה כי שיעור בני עדות המזרח גבוה בישיבות התיכוניות החרדיות הפונות אל אוכלוסיות שאינן מן "הזרם החרדי המרכזי". לעומת זאת יש רוב אשכנזי בישיבות אשר פונות אל הזרם המרכזי. בישיבות התיכוניות החרדיות הפונות בעיקר אל הציבור הליטאי והמזרחי/ספרדי, הייצוג החסידי מצומצם למדי, אף כי קיים בחלקן ('נהורא' ו'חדוות התורה'). עם זאת ייתכן כי ההצלחה הראשונית של 'המדרשה החסידית' בבית־עלית, המכוונת עצמה בראש ובראשונה

שהולכת להיות כאן מסה משמעותית, טועה טעות מרה". לדעתו צפוי תהליך הדרגתי. תקום עוד ישיבה ועוד אחת, אבל לא ייווצר מצב בו 'חיידר' של הזרם החרדי המרכזי ישלח מחצית מתלמידיו לישיבה חרדית תיכונית. לעומת זאת, ראש הישיבה הזה מבחין בביקוש פוטנציאלי ניכר לישיבות תיכוניות חרדיות שיצמח מקרב ציבור בעלי התשובה. לדעתו, לבעלי התשובה, המונים כרבע מכלל הציבור החרדי, הישיבות הקטנות אינן נותנות מענה, כי ילדיהם אינם מסוגלים ללמוד בישיבה קטנה לאורך כל היום. לכן הוא חוזה כי מוסדות לבעלי־תשובה יוצצו כפטריות אחר הגשם בזכות הביקוש הרב.

ראש ישיבה תיכונית אחרת התייחס לנושא של פוטנציאל הביקוש בקרב משפחות החרדים מלידה ואמר: "הרעיון הזה נמצא אצל הרבה משפחות שרואות בדבר הזה משבצת חיונית". אך הוא לא צופה גידול רב בביקוש לאורך זמן שכן: "אני לא משוכנע שהמקומות שנפתחים מוכיחים שהציבור גדל. ייתכן שיש כאן צמיחה... אבל אני לא רואה פריצה".

ראשי ישיבות נוספים מצטרפים לדעה הגורסת כי הישיבות התיכוניות החרדיות יוסיפו לגדול רק בשביל אוכלוסיות מיוחדות כגון חרדים "מודרניים" יוצאי ארצות הרווחה, תלמידי "קירוב", בנים לבעלי־תשובה ותלמידים ממשפחות חרדיות מלידה מן "הזרם החרדי המרכזי" שאינם מתאימים או מעוניינים ללמוד בישיבות קטנות. לדבריהם הגידול הצפוי מקרב הזרם החרדי המרכזי אינו משמעותי.

מקום המגורים של התלמידים

מדיווח ראשי הישיבות התיכוניות החרדיות עולה כי הישיבות התיכוניות החרדיות משרתות בעיקר את השוק המקומי והאזורי הסמוך להן. מכאן ניתן ללמוד כי תכנון עתידי של ישיבה תיכונית-חרדית במקום כלשהו, צריך להתייחס לפוטנציאל התלמידים הקיים בסביבה.

אל הציבור החסידי, מצביעה על כך כי גם ציבור זה עשוי להתאים את עצמו להיצע; כלומר: הקמת ישיבות תיכוניות חרדיות המיועדות בעיקר לתלמידים מן הציבור החסידי, עשויה להגדיל את הביקוש בקרב ציבור זה מעל ומעבר לחלקו בשאר המוסדות המכוונים לזרם החרדי המרכזי.

הפוטנציאל של הסרת חסמי הידע והרגלי הלמידה המקשים על סטודנטים חרדים (גברים) להתמודד עם אתגרי הלימודים במוסדות להשכלה גבוהה. הסוג השני כולל קבוצות אוכלוסייה החיות בשולי החברה החרדית: בנים של בעלי־תשובה, נערים נושרים מן הזרם המרכזי וילדי משפחות "קירוב" המחפשות את דרכן אל החינוך החרדי. מוסדות המייעדים עצמם לשרת אוכלוסיות אלו, מתמקדים ברובם בהכשרה טכנולוגית ואינם מכוונים להמשך לימודים במוסדות להשכלה גבוהה.

המחקר מצביע על ההסתייגות הרבנית והציבורית החרדית מחינוך חרדי אלטרנטיבי לדפוס החינוך בישיבה הקטנה. עיקר ההתנגדות של הציבור החרדי מופנה כלפי הישיבות התיכוניות החרדיות שמכוונות את תלמידיהן להשכלה גבוהה. ההנהגה הרבנית נלחמת בהן באופן נמרץ בעזרת ההנהגה הפוליטית, והציבור החרדי הרחב, המחויב לנורמת לימודי הקודש המלאים, נוטה ברובו הגדול להישמע לתכתיב זה וללמוד בישיבה הקטנה שהיא בבת־עינם של הרבנים, שלימודים כלליים לבחינות־בגרות נחשבים בעיניהם סכנה לחינוך החרדי הנורמטיבי.

התנגדות ההנהגה החרדית לישיבות התיכוניות החרדיות המכוונות להשכלה הגבוהה, מתבטאת בהטלת איסורים

המחקר הנוכחי עוסק בישיבות התיכוניות החרדיות המשלבות לימודי־קודש ולימודים כלליים כמסלול מקביל ואלטרנטיבי למסלול הישיבות הקטנות הרווח באופן מנריע בקרב האוכלוסייה החרדית וזוכה לתמיכת ההנהגה החרדית. מספרן הזעום של הישיבות התיכוניות החרדיות מצביע על כך שקשיים רבים עומדים בפני רבים מן החרדים המבקשים לרכוש השכלה גבוהה או הכשרה מקצועית איכותית. הרחבתו של מסלול זה היא אחד האתגרים החשובים העומדים בפני הרשויות המבקשות להרחיב את השתתפותה של האוכלוסייה החרדית בלימודי ההשכלה הגבוהה והמקצועית ובמערכות הכלכלה והמדינה.

המחקר עקב אחר ההתעוררות שניכרת בשני העשורים האחרונים עם הקמת ישיבות תיכוניות חרדיות חדשות. ישיבות אלו נוספו אל המעטות שקמו לפנייהן ושירתו קהלי־יעד מצומצם וממוקד מבחינה חברתית־תרבותית בשוליים המבוססים "המודרניים" של החברה החרדית. הישיבות שבהן עסקינן במחקר זה מתחלקות לשני סוגים מבחינת הרמה החברתית־כלכלית של משפחות התלמידים, רמת ההוראה ויעדי ההמשך. סוג אחד בא מקרב "הזרם המרכזי" של החברה החרדית, ואינו נרתע מכניסה לשוק העבודה באמצעות הכשרה טכנולוגית גבוהה והשכלה אקדמית. בישיבות תיכוניות חרדיות אלו טמון

ואינם מתאימים ללימודי־קודש מלאים בישיבה הקטנה. ההנהגה הרבנית ורבים בציבור החרדי רואים במוסדות אלה מעין "גלגל־הצלה" חרדי המונע נשירה מוחלטת של נערים מדרך החיים החרדית.

מצב זה מציב אתגר בפני הרשויות הציבוריות, הנדרשות לתת את דעתן לפוטנציאל הטמון בחלק ניכר מן התלמידים שמצאו מקלט בישיבות התיכוניות החרדיות של "הפריפריה החרדית" ולעשות לשיפור רמת הלימודים הכלליים בישיבות אלו, כדי לפתוח בפני תלמידיהן דרך להכשרה מקצועית ברמה גבוהה או ללימודים גבוהים.

בדיקה ראשונית של פוטנציאל הביקוש ללימודים בישיבה תיכונית־חרדית בקרב הציבור החרדי נערכה באמצעות ראיונות־עומק מובנים עם תשעה ראשי ישיבות תיכוניות חרדיות, רובן מן הסוג המכוון להשכלה גבוהה, אך נכללו בו גם ראשי ישיבות מן הסוג המכוון להכשרה תיכונית־בסיסית ולהכשרה טכנולוגית לצד לימודי־קודש. הראיונות התמקדו באופי הביקוש לישיבות התיכוניות החרדיות. מדיווחי ראשי הישיבות על נתוני הנרשמים, בצירוף נתוני הגידול שכבר התרחש, נראה כי צפוי גידול עתידי במספר הלומדים שיפנו לישיבות אלו בשנים הבאות. גידול במספר התלמידים צפוי במיוחד במוסדות "ברירת המחדל" המיועדים לחוגי "הפריפריה החרדית" המתרחבים והולכים, בעיקר בקרב הדור השני של בעלי התשובה. היעדר התנגדות רבנית והיעדר חסמים חברתיים לכך בקרב הציבור החרדי, הביאו

פומביים חריפים על לימודים בישיבות אלו. איסורים אלה יוצרים התנגדות קשה להקמתן, וגורמים להרחקתן מריכוזים של אוכלוסייה חרדית. כדי לצמצם את התנגדות ההנהגה הרבנית נוהגים כמה מראשי המוסדות האלה להצהיר מראש כי הם אינם מתחרים בישיבות הקטנות אלא מציגים פתרון של "בדיעבד" למי שאינו מסוגל לעמוד בלימודי־קודש מלאים בישיבה הקטנה. יש אף מוסדות שאין מכנים עצמם 'ישיבה' באופן פורמלי.

החסמים העיקריים המונעים הורים חרדים משליחת בניהם לישיבה תיכונית־חרדית הם: מחויבות נורמטיבית ללימודי הקודש בישיבה קטנה; לחץ חברתי של הסביבה הקרובה; חשש ממחיר חברתי שבני־משפחת הלומד בישיבה תיכונית־חרדית עלולים לשלם; חוסר רצון לחרוג מן הנורמה המקובלת בציבור החרדי; אימוץ התפיסה לפיה יש במוסדות אלה איכות נמוכה של הוראת לימודי־קודש ולימודים כלליים; אימוץ התפיסה לפיה אורח החיים החרדי המקובל בישיבות אלו נופל מאורח החיים הנהוג בישיבות הקטנות וכי גם איכות תלמידיהן נופלת מאיכות התלמידים בישיבות הקטנות. אל כל אלה מצטרף גם שכר הלימוד הגבוה הנהוג ברבות מן הישיבות התיכוניות החרדיות.

לעומת זאת לא ניכרת התנגדות רבנית גלויה לישיבות התיכוניות המיועדות ל"פריפריה" החרדית. מוסדות אלה מוגדרים על־ידי הרבנים כברירת־מחדל או כפתרון של "בדיעבד" עבור אלה שאינם נתפסים כחלק אינטגרלי מן הליבה החרדית

להקמת מוסדות רבים מסוג זה ולביקוש רב להם.

גידול הדרגתי במספר התלמידים צפוי גם בישיבות התיכוניות החרדיות של "הזרם המרכזי" בציבור החרדי, המכנינות את תלמידיהן לבחינת הבגרות ופותרות בפניהם את הדרך למוסדות להשכלה גבוהה. שיעורו של גידולה תלוי ברמת ההתמודדות של חלקים בציבור החרדי עם החסמים התרבותיים, החברתיים והכלכליים המקשים על כך. יחד עם זאת ראוי לצטט שוב את אחד מראשי הישיבות התיכוניות החרדיות שאמר: "ייתכן שיש כאן צמיחה... אבל אני לא רואה פריצה". אך יצוין כי גם צמיחה דורשת היערכות והתגייסות של הרשויות הציבוריות האמונות על מערכת החינוך בישראל, ובמיוחד על המאמץ להגביר את השתלבותה של האוכלוסייה החרדית במערכות הכלכלה והמדינה.

ראשי הישיבות התיכוניות החרדיות שרואיינו במסגרת המחקר, דיווחו כי רובם המכריע של אבות התלמידים הם אנשים עובדים, אך יש בהם מספר לא מבוטל של אברכים המקדישים את זמנם ללימודי קודש. מכאן שקיימת קבוצה לא מבוטלת של הורים מן הזרם המרכזי החרדי אשר שולחים את בניהם לישיבה תיכונית-חרדית שאין לה עדיין מעמד לגיטימי מלא בליבה החרדית, ושהמנהיגות הרבנית עדיין נאבקת בה. הדבר בא לידי ביטוי במיוחד לגבי 'המדרשה החסידית' בביתר-עילית אשר שני שלישים מאבות הלומדים בה הם אברכים.

בראיונות עם ראשי הישיבות התיכוניות החרדיות חוזר ועולה המערך הדו-מגזרי של מוסדות אלה. בישיבות המכוונות להשכלה גבוהה יש רוב אשכנזי שרובו ליטאי. בישיבות המכוונות להכשרה מקצועית יש שיעור גבוה של בני עדות המזרח. הייצוג החסידי בישיבות התיכוניות החרדיות של הזרם החרדי המרכזי ("הסוג הראשון") הוא אמנם מצומצם למדי, אך ההצלחה הראשונית של 'המדרשה החסידית' בביתר-עילית מצביעה על כך שההיצע של מוסדות כאלה, המיועדים לאוכלוסייה החסידית, יניע ביקוש בקרב כמה חסידיות.

מחקר זה מצביע על כך שקיים פוטנציאל אצור של ביקוש ללימודים בישיבות תיכוניות חרדיות המכוונות ללימודי השכלה גבוהה ולהכשרה מקצועית גבוהה. הרחבת ההיצע של ישיבות כאלו עשויה להתניע ביקוש מתרחב והולך. נראה כי אנו עומדים מול ביקוש המונע עליידי היצע. ככל שיגדל ההיצע של ישיבות תיכוניות עם רמת לימודים כלליים ותורניים גבוהה ואורח חיים חרדי מוקפד, כן יגדל מספר המבקשים ללמוד בהן.

ניתן לשער במידה רבה של ביטחון כי החרדים בוגרי מוסמכי המוסדות להשכלה גבוהה שלמדו על בשרם את הקשיים הכרוכים בלימודים כלליים ללא הכשרה בסיסית בגיל הישיבה הקטנה, והתוודעו למסלול החיים של מפרנס "בעל-בית" החותר לפרנסה המכבדת את בעליה, יעדיפו לשלוח את בניהם לישיבה תיכונית-חרדית.

ממצאי מחקר זה מציבים בפני הרשויות הארציות והעירוניות אתגר של היערכות נמרצת להרחבת מסלול הישיבות התיכוניות החרדיות לבנים בגילאי התיכון במטרה לשלב יותר חרדים במערך היצרני והבונה של המשק הישראלי.

היון, א' 2016. הרש"ר כמיתוס חריג בחברת הלומדים החרדית. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.

טיקוצ'ינסקי, ש' 2015. למדנות, מוסר ואליטיזם: ישיבת סלבודקה מליטא לארץ-ישראל. ירושלים: מרכז זלמן שזר.

לופו, י' 2007. ההתנגדות החרדית לישיבות תיכוניות חרדיות. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.

פיתוח ישיבות תיכוניות חרדיות כמסלול נורמטיבי בחינוך גילאי התיכון בחברה החרדית, במקביל למסלול הקיים של הישיבות הקטנות, חיוני להרחבת הנגישות של צעירים חרדים להשכלה גבוהה ולאפשרויות תעסוקה.

מזה חמש-עשרה שנים מתרחשים תהליכים משמעותיים בתוך החברה החרדית הגורמים להשתתפות גוברת והולכת של גברים חרדים בתעסוקה ובהשכלה גבוהה בישראל. התרחשויות אלה מצביעות על פוטנציאל גדל והולך של הורים חרדים המבקשים לשלוח את בניהם למוסדות עם לימודי ליבה מלאים.

מחקר זה מתמקד בהתעוררות שחלה בשנים האחרונות עם הקמת ישיבות תיכוניות חרדיות חדשות. המחקר מנתח את הגידול בביקוש ומתוך כך מציג את האפשרויות להרחבה ולהנגשה של מסלול איכותי של ישיבות תיכוניות חרדיות המכוונות לזרם החרדי המרכזי, ועומד כחלופה למסלול של הישיבות הקטנות.

מכון ירושלים למחקרי מדיניות (לשעבר מכון ירושלים לחקר ישראל, נוסד בשנת 1978) הוא מכון למחקרי מדיניות, הפועל שלא למטרות רווח.

משימת המכון היא ליצור תשתית נתונים לעיר, לנתח מגמות, לבחון אלטרנטיבות ולהציע המלצות מדיניות במטרה לשפר את תהליך קבלת ההחלטות ולהשפיע על עיצוב המדיניות לתועלת הציבור הרחב.

תחומי המחקר העיקריים של המכון הם:

- מחקרי העיר ירושלים בתחומים הבאים: אורבני, דמוגרפי, חברתי, כלכלי, פיזי וגיאופוליטי;
- מחקרי מדיניות סביבה וקיימות;
- מחקרי מדיניות צמיחה וחדשנות;
- מחקרי החברה החרדית.

מכון ירושלים
INSTITUTE
FOR POLICY
RESEARCH

מכון ירושלים למחקרי מדיניות

בית חי אלישר

רחוב רד"ק 20, ירושלים 9218604

טל': 02-5630175

פקס: 02-5639814

דוא"ל: machon@jerusalemresearch.org.il
אתר אינטרנט: <http://jerusalemresearch.org.il/>